

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

До захисту допустити:

Завідувач кафедри

_____ Олена БРЕЖНЄВА

«__» _____ 2021 року

**«ФОРМУВАННЯ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ
ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ»**

Кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти другого
(магістерського) рівня вищої освіти
освітньо-професійної програми
«Дошкільна освіта»
Короткової Ярослави Анатоліївни

Науковий керівник:
Брежнєва О.Г., доктор педагогічних
наук, доцент, завідувач кафедри
дошкільної освіти

Рецензент:
Рейпольська О.Д., доктор
педагогічних
наук, доцент Інституту проблем
виховання НАПН, завідувач
лабораторії дошкільної освіти та
виховання

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою _____
Секретар ЕК _____
«__» _____ 2021 року

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ЗІ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ.....	9
1.1. Поняття зв'язного мовлення в психолого-педагогічній літературі.....	9
1.2. Особливості мовленнєвого розвитку дітей із затримкою психічного розвитку.....	19
1.3. Обґрунтування педагогічних умов формування зв'язного мовлення у дітей із затримкою психічного розвитку.....	30
Висновки до розділу 1.....	46
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО РОБОТИ В ІНТЕГРОВАНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ ЗДО.....	47
2.1. Вивчення особливостей розвитку зв'язного мовлення у дітей психофізичними розладами: констатувальний етап.....	47
2.2. Експериментальна перевірка педагогічних умов формування зв'язного мовлення у дітей із затримкою психічного розвитку: формувальний етап.....	63
2.3. Динаміка становлення зв'язного мовлення у дітей із психічними розладами: контрольний етап.....	72
Висновки до розділу 2.....	78
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	83
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У дослідженнях останніх років відзначається тривожна тенденція зростання кількості дітей з відхиленнями фізичного та психічного здоров'я, які зумовлені біологічними, екологічними, соціально-психологічними та іншими факторами, а також їх поєднанням.

Значну частину серед дітей займають діти із затримкою психічного розвитку, яких на тлі загального погіршення дитячого здоров'я стає дедалі більше.

Затримка психічного розвитку (ЗПР) – одна з найбільш найпоширеніших форм психічних порушень. ЗПР – це особливий тип психічного розвитку дитини, що характеризується незрілістю окремих психічних та психомоторних функцій або психіки в цілому, що формується під впливом спадкових, соціально-середовищних і психологічних факторів.

Дослідження Д. Бережної, Н. Піканової, В. Войтко, С. Рубінштейна, Г. Фадіна та ін. показали, що затримка психічного розвитку часто діагностується у дошкільному чи молодшому шкільному періоді. Найчастіше вона проявляється на тестуванні перед вступом до школи і виражається в обмеженості уявлень, недостатності знань, нездатності до інтелектуальної діяльності, переважання ігрових, чисто дитячих інтересів, незрілості мислення.

І. Дичківська, В. Кисличенко вказують на те, що на момент вступу до школи діти із ЗПР не досягають також необхідного рівня розвитку міжособистісних відносин: у них не сформовані необхідні уявлення про індивідуальні особливості людей, страждає довільне регулювання емоційної сфери, що запізнюється, порівняно з нормою, формування соціальних відносин.

Особливу увагу, на думку дослідження Л. Виготського, Т. Сак та інших дослідників, при затримці психічного розвитку різного генезу викликає порушення мовленнєвої функції, в основі якою лежить недостатня

сформованість як лінгвістичного, так і комунікативних компонентів мовленнєвої діяльності, що виражається:

- у неправильному використанні мовленнєвих елементів у процесі словотвору,
- нерозуміння складних граматичних категорій,
- у неправильній побудові різних граматичних конструкцій під час висловлювання,
- не сформованості навичок зв'язного мовлення.

Проблема формування зв'язного мовлення у дітей із затримкою психічного розвитку актуальна, так як формування мови впливає на розвиток пізнавальної діяльності та на вдосконалення мовлення дітей даних категорій, що підвищує їхній рівень загального розвитку.

У дошкільний період відбувається загальний розвиток дитини. Як відомо, найважливішою передумовою розвитку мовлення є достатня сформованість когнітивних функцій, певний рівень розвитку пізнавальної діяльності. Порушення пізнавальної діяльності надають негативний вплив на весь процес розвитку мовлення.

На сьогоднішній день існує величезна кількість наукових робіт, що стосуються мовлення дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку. Такі вчені як Я. Соц, Н. Федорова, М. Певзнер та інші помітили, що діти із затримкою психічного розвитку мають труднощі у вивченні рідної мови, як основний засіб спілкування. Ці труднощі часто пов'язані з недоліком лексичних, фонетико-фонологічних та граматичних засобів. І саме це є однією з причин вияву недоліків мовного оформлення висловлювань.

Незважаючи на багато досліджень зв'язного мовлення дітей, проблеми його розвитку є актуальною досі. Перший аспект актуальності полягає в тому, що практична діяльність показує дедалі більше кількість дітей із загальним недорозвиненням мовлення, з кожним роком їх кількість зростає, отже, проблема формування зв'язного мовлення вимагає рішення проблеми. Другий аспект актуальності заснований на недостатності методичного

забезпечення логопедичної роботи з формуванню зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку.

Однак, незважаючи на те, що накопичено величезний досвід у галузі вивчення мовлення дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку, питання аналізу розвитку їх зв'язного мовлення висвітлено недостатньо.

Очевидно, що це не може задовольнити фахівців, які працюють з дітьми цієї категорії. Необхідне досконале вивчення проблеми розвитку мовлення дошкільнят із ЗПР та встановлення педагогічних умов, які будуть сприяти розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку. Цим і було визначено вибір теми дослідження **«Формування зв'язного мовлення у дітей із затримкою психічного розвитку»**.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування зв'язного мовлення у дітей із затримкою психічного розвитку.

Об'єкт дослідження: процес мовленнєвого розвитку дітей з ЗПР.

Предмет дослідження: педагогічні умови формування зв'язного мовлення у дітей із затримкою розвитку.

Гіпотеза дослідження: забезпечити ефективне формування зв'язного мовлення у дітей із затримкою психічного розвитку можливо за таких педагогічних умов:

1. наявності активного розвивального середовища закладу дошкільної освіти;
2. поєднання методів, форм і засобів для набуття дітьми мовленнєвого практичного досвіду;
3. організації освітньої взаємодії з батьками.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати сучасні логопедичні, психолого-педагогічні, психолінгвістичні дослідження, визначити наукові підходи до формування зв'язного мовлення у дітей із затримкою психічного розвитку.
2. Визначити критерії, показники та охарактеризувати рівні сформованості зв'язного мовлення у дітей з ЗПР.
3. Обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування зв'язного мовлення у дітей із затримкою психічного розвитку в закладі дошкільної освіти.

Для розв'язання поставлених завдань, досягнення поставленої мети та перевірки гіпотези були використані наступні **методи дослідження**:

- *теоретичні*: аналіз і систематизація психолого-педагогічної, наукової літератури з проблеми дослідження, визначення основних понять – «мовлення», «зв'язне мовлення»; синтез, узагальнення і систематизація отриманих даних, порівняння, класифікація, абстрагування, конкретизація наукової інформації щодо формування зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗПР;
- *емпіричні*: діагностичні (спостереження, бесіди);
- *праксиметричні*: аналіз сформованості зв'язного-мовлення старших дошкільників;
- *статистичні*: опрацювання отриманих експериментальних даних.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали: положення про єдність зв'язного мовлення дітей дошкільного віку та їх психічного розвитку (Л. Виготський, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн та ін.); положення спеціальної психології та педагогіки, що розкривають різні аспекти пізнавально-мовленнєвого розвитку та уявлення про структурі мовного дефекту у дітей (Т. Піроженко, І. Омельченко, Б. Баряєва, Н. Борякова, Є. Єкжанова, М. Певзнер та ін.)

Експериментальною базою дослідження є комунальний дошкільний навчальний заклад комбінованого типу «Ясла-садок №165 «Катруся»

Маріупольської міської ради Донецької області», у якій брали участь 10 дітей старшого дошкільного віку з затримкою психічного розвитку. До експериментальної групи (ЕГ) входило 5 дітей, до контрольної групи (КГ) – 5 дітей. Дослідження проводилося протягом 2020-2021 років і охоплювало 4 етапи науково-педагогічного пошуку.

На аналітико-пошуковому етапі (вересень-листопад 2020 року) вивчено психолого-педагогічну та наукову літературу з теми дослідження; визначено мету, предмет, об'єкт, гіпотезу та завдання дослідження.

На аналітико-констатувальному етапі(грудень 2020 – січень 2021 року) визначено рівні сформованості зв'язного мовлення старших дошкільників із ЗПР та розроблено методику діагностики цих рівнів.

На формувальному етапі (лютий 2021 року – березень 2021 року) здійснено перевірку розробленої програми з формування зв'язного мовлення старших дошкільників із ЗПР.

На завершально-узагальнювальному етапі (червень 2021 – липень 2021 року) проводилася обробка даних, зіставлення та оформлення результатів дослідження.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягають у тому, що:

1. Розкрито теоретичні основи застосування педагогічних умови для формування зв'язного мовлення у дітей із затримкою розвитку;
2. Розроблено комплекс занять спрямованих на розвиток зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗПР;

Практична значимість роботи полягає у тому, що результати дослідження можуть бути застосовані в роботі логопедів, дефектологів, вихователів, які вивчають і займаються проблемою розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку із затримки психічного розвитку.

До структури роботи входять: вступ, два розділи, висновок, список використаної літератури.

Вступ розкриває актуальність цієї теми, цілі та завдання дослідження, визначає об'єкт та предмет, вказується теоретико-методологічну базу дослідження, практична значимість роботи.

Перший розділ включає 3 параграфи і розкриває поняття зв'язного мовлення в психолого-педагогічній літературі; формує уявлення про особливості мовленнєвого розвитку дітей із затримкою психічного розвитку; дає обґрунтування педагогічних умов формування зв'язного мовлення у дітей зі затримкою психічного розвитку.

Другий розділ включає 3 параграфи і представляє організацію дослідження, опис діагностичних методик та аналіз проведеного констатуючого експерименту з виявлення особливостей зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗПР. В другому параграфі описана організація та зміст логопедичної роботи з формування зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗПР, а також проведення контрольного експерименту після проведеного навчального експерименту.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ЗІ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

1.1. Поняття зв'язного мовлення в психолого-педагогічній літературі

Різноманітність точок зору на природу та сутність таких явищ як мова та мовлення відзначається у працях багатьох вітчизняних (А. Богуш, Н. Гавриш [8], Т. Піроженко [58], І. Марченко [51], Н. Заєркова [21], В. Івахненко [26] та ін.) та зарубіжних (А. Самохвалова [67], В.П. Глухов [17], Л. Єфименкова [20], Т. Ладижевська [42], О. Леонтьєв[43], Т.Власова [15], Н. Борякова [9] та ін) вчених.

Історично інтерес до цих явищ проявлявся в рамках різних наук: філософії, педагогіки, психології, лінгвістики, психолінгвістики, біології, психофізіології, генетики та інших. У зв'язку з різноманітністю аспектів прояву вербальної здатності людини різні науки реалізовували свої шляхи та підходи до вивчення численних питань, пов'язаних із пізнанням таких важливих, складних і до кінця не вивчених функцій людського організму, як і мову.

Мовлення як вища психічна функція і найважливіша складова пізнавальної діяльності, та мовлення, як засіб реалізації мовної діяльності та процесів мислення, були предметом особливої уваги психологів та лінгвістів у ХІХ та ХХ століттях. На етапі розвитку гуманітарних та природничих наук увага до вивчення цих феноменів не слабшає та поповнюється даними нових досліджень [6, с. 140].

Будь-які знання людина набуває завдяки мові. Все що ми знаємо про суть предметів чи явищ, про минуле чи сьогодення, засвоюється людьми з дитинства і до старості через мову. Знання, як результат суспільно-історичного пізнання дійсності, потрапляють у мову, закріплюються в ній і знову з язиком переходять до людини. Без оволодіння мовою шлях до знань

закритий, а знання мови – пропедевтика всіх інших знань, початкова основа будь-якої освіти [1; 11].

Онтогенез мови в логопедії звучить як – розвиток мови людини, охоплюючи весь період становлення, починаючи першим мовним актом до стану повного оволодіння, внаслідок чого рідна мова може повноцінно вважатися інструментом спілкування та мислення [13, с. 8].

Зв'язне мовлення – розгорнуте, граматично оформлене, смислове, закінчене висловлювання, яке забезпечує взаєморозуміння в процесі спілкування. На думку С. Рубінштейна, складність мовлення – це оформлені думки того, хто говорить або пише, за допомогою мови, при цьому зв'язність повинна бути зрозуміла тому, хто слухає або читає [63, с. 193]. У зв'язному мовленні відбито основні сторони предметного змісту. Існує кілька причин, з яких мова може бути нескладною:

- зв'язки не усвідомлюються самим промовцем і не розгорнуті у його думках,
- зв'язки не виявляються належним чином у мові того, хто говорить [63, с. 341].

Дошкільнята із ЗПР відчують труднощі при освоєнні здатності створити задум зв'язного висловлювання без опори на початковий текст. Таким дітям завжди потрібна опора, але це не гарантує побудова зв'язного висловлювання, оскільки порушено всі компоненти мови (лексико-граматичне оформлення, фонетико-фонематична сторона та саме зв'язне мовлення) [4; 16]. Незалежно від форми мови (монолог чи діалог), важливою умовою її комунікативності вважають зв'язність. При оволодінні цією стороною мови у дітей має бути розвинений навичка складання зв'язних висловлювань.

Висловлювання – це мовна діяльність і, як наслідок, її результат. В основі висловлювання лежить сенс [1, с. 15]. У дошкільнят з загальним недорозвиненням мови при побудові висловлювання спостерігається

однотипна побудова фраз, речень, тому що їх словникового запасу недостатньо [31, с. 89].

На думку О. Леонтєва [43], висловлювання – це комунікативна одиниця (від окремої пропозиції до цілого тексту), закінчена по змісту та інтонації, що характеризується певною композиційною чи граматичною структурою. На думку Т. Ладиженської [42], М. Львова [47] висловлювання – це певний мовленнєвий твір, більший, ніж речення.

У різних джерелах літератури узагальнено та перераховано наступні ознаки зв'язності усного повідомлення: смислові зв'язки між елементами оповідання, логічні та граматичні зв'язки між реченнями, зв'язок між частинами (членами) речення та закінченість смислового вираження думки промовця (О. Кузьменко [41], Т. Ладиженська [42], І. Дичківська [19] та ін.). В даний час дослідники в галузі лінгвістики, описуючи зв'язне розгорнуте мовлення, використовують категорію «текст». Текст відрізняється від інших типів мовлення наступними компонентами: загальна тематика, смислова та структурна єдність, граматична зв'язність [25; 35; 53].

Ще одним із найважливіших критеріїв розгорнутого висловлювання є послідовний виклад, порушення якого призведе до неправильної побудови тексту, зокрема, це позначиться на зв'язковості. Більш поширеною формою послідовності викладу вважається – логічність складних підпорядкованих відносин: тимчасових, просторових, причинно-наслідкових, якісних (М. Козирєва [29], Т. Ладиженська [42] та ін.). До основних порушень послідовного викладу прийнято відносити: перепустки; перестановки членів пропозиції (головних та другорядних); послідовність; змішання різних рядів послідовності [56, с. 13].

У рамках навчання рідної мови зв'язне мовлення розглядається як єдине смислове та структурне ціле, що включає пов'язані між собою та тематично об'єднані, закінчені відрізки (Л. Білецька [5], Т. Ладиженська [42], М. Львов [47] та ін.). І. Марченко зв'язним вважає таке мовлення, яке організовано за законами логіки та граматики, представляє єдину цілу,

систему, яка має відносну самостійність, закінченістю і розчленовується на більш менш значні частини, які пов'язані між собою [49, с. 198].

З позицій методики розвитку мовлення дошкільнят під зв'язним мовленням мається на увазі смислове розгорнуте висловлювання (ряд логічно поєднаних пропозицій), що забезпечує спілкування та взаєморозуміння, розгорнутий виклад певного змісту, що реалізовується логічно, послідовно і точно, граматично правильно та образно.

У методиці термін «зв'язне мовлення» вживається у трьох аспектах. По-перше, зв'язне мовлення носить процесуальний характер і є діяльністю того, хто говорить. По-друге, вона виступає як продукт, результатом цієї діяльності, у вигляді тексту чи висловлювання. По-третє, співвідноситься з назвою розділу роботи з розвитку мови у дошкільній педагогіці.

Дослідження Л. Рубінштейна [63], Н. Федорова, І. Іванова [73] показали, що зв'язне мовлення дітей дошкільного віку може бути ситуативним (пов'язане з конкретною наочною ситуацією та не відображає повністю зміст думки в мовних формах) і контекстним (зміст зрозумілий із самого контексту, потрібна побудова висловлювання без урахування конкретної ситуації, з опорою лише на мовні засоби). В більшості випадків ситуативна мова має характер розмови, а контекстна мова – характер монологу [73, с. 257].

Основними характеристиками зв'язного мовлення є зв'язність (Л. Рубінштейн [63]), послідовність (Є. Єрастов, Т. Ладиженська [42]), цілісність (О. Леонт'єв [43]) та логіко – смислова організація висловлювання (Н. Мовчан [51], Г. Соколова [68] та ін).

Л. Рубінштейн зв'язність визначив, як «адекватність мовного оформлення думки того, хто говорить або пише з точки зору її зрозумілості для слухача чи читача» [63, с. 187]. Поряд із цими характеристиками зв'язного мовлення О. Леонт'єв називає цілісність. Він говорить про те, що цілісність – це властивість тексту в цілому, як смислової єдності, єдиної структури, і визначається у всьому тексті, на відміну від зв'язності, яка

реалізується на окремих його ділянках. Цільність не співвідносна безпосередньо з лінгвістичними категоріями та одиницями вона має психологічну природу [43, с. 49].

Т. Лисенко розглядає зв'язне мовлення як «вираз певної думки, бажання або почуття того, хто говорить», ступінь зв'язності і форми якої «визначаються її смисловим змістом та умовами спілкування» [45, с. 123].

В. Кротенко природу зв'язного мовлення бачить у повному відображенні у ній думки та суті, розумінні іншими. Саме тому передумову зв'язності мовлення автор об'єднує зв'язністю мислення: у логічному та генетичному порядку зв'язність думки є провідною; вона визначає зміст зв'язків викладу» [37, с. 338]. При цьому залежно від реалізованості мислення в мовленні остання буває як зв'язною, так і незв'язною, нерідко чергуючись у межах одного висловлювання; розвиток ж зв'язного мовлення відбувається як усе більш досконале та вірне відтворення в ній думки. Крім цього, дослідники співвідносять зв'язне мовлення з контекстною, яка характеризується змістовно – смисловою завершеністю та зрозумілістю викладу.

Т. Ладиженська зазначає, що загальнопоширеним виглядом послідовності викладу виявляється послідовність складних підпорядкованих відносин: тимчасових, просторових, причино-наслідкових, якісних. Порушення послідовності викладу завжди негативно відбивається на зв'язності тексту [42, с. 86].

На думку Д. Бережної зв'язне мовлення має чотири основні групами зв'язків. До першої групи належать логічні зв'язки (віднесеність мови до об'єктивного світу та мислення). До другої – функціонально-стильові зв'язки (віднесеність мови до партнерів спілкування). У третю групи входять психологічні зв'язки (віднесеність мови до сфер спілкування). До четвертої групи – граматичні зв'язки (віднесеність мови до структури мови) [6, с. 140].

Зв'язне мовлення існує у вигляді діалогу та монологу в письмовій чи усній формі. У науково – методичній літературі ці форми зв'язного мовлення

протиставляються за їх співвідношенням (О. Леонт'єв [43]), комунікативної спрямованості, мотивів та цільової аудиторії, структури, змісту, характеру мовних засобів, ступеня контролю та планування висловлювання (Т. Кудярьська [40], Л. Рибалка [60], Г. Соколова [62], Л. Стахова [70] та ін.).

За сучасними уявленнями, як свідчить Є.І. Тихєєва скоріше текст, а не речення є реальною одиницею мовного спілкування; на рівні тексту реалізується задум висловлювання, відбувається взаємодія мови та мислення. При цьому зв'язне мовлення розглядається як єдине смислове та структурне ціле, що включає пов'язані між собою та тематично об'єднані, закінчені відрізки [71, с. 14].

Я. Соц наголошує на тому, що основна функція зв'язного мовлення – комунікативна. Вона здійснюється у двох основних формах – діалозі та монолозі. Кожна з цих форм має свої особливості, які визначають характер методики формування [69, с. 150]

У лінгвістичній та психологічній літературі на думку Ю. Богачука, діалогічне та монологічне мовлення розглядаються в плані їх протиставлення. Вони відрізняються за своєю комунікативною спрямованістю, лінгвістичною та психологічною природою [7, с. 16].

Як зазначають ряд вчених А. Король [34], О. Кудряченко, діалогічне мовлення є особливо яскравим проявом комунікативної функції мови. Вчені називають діалог первинною природною формою мовного спілкування, класичною формою мовного спілкування. Головною особливістю діалогу є чергування говоріння одного співрозмовника з прослуховуванням та наступним говорінням іншого. Важливо, що у діалозі співрозмовники завжди знають, про що йдеться, і не потребують розгортання думки і висловлювання.

Усне діалогічне мовлення протікає у конкретній ситуації та супроводжується жестами, мімікою, інтонацією. Звідси і мовне оформлення діалогу. Мова в ньому може бути неповною, скороченою, іноді фрагментарною. Для діалогу характерні: розмовна лексика та фразеологія;

стислість, недомовленість, стрімкість; прості та складні безсполучникові речення; короткочасне попереднє обмірковування. Зв'язність діалогу забезпечується двома співрозмовниками. Діалогічна мова відрізняється мимовільністю, реактивністю. Дуже важливо відзначити, що для діалогу типово використання шаблонів та кліше, мовних стереотипів, стійких формул спілкування, звичних, часто вживаних і як би прикріплених до певних побутових положень та тем розмови. Мовні кліше полегшують ведення діалогу [2, с. 53].

Аналіз літератури вказує на те, що ці дві форми мовлення відрізняються і мотивами. Монологічне мовлення стимулюється внутрішніми мотивами, і її зміст та мовні засоби вибирає сам промовець. Діалогічне мовлення стимулюється не тільки внутрішніми, а й зовнішніми мотивами (ситуація, у якій відбувається діалог, репліки співрозмовника).

Отже, монологічне мовлення є більш складним, довільним, більш організованим виглядом мови і тому вимагає спеціального мовленнєвого виховання.

Водночас М. Лісіна зазначає те, що незважаючи на суттєві відмінності, діалог та монолог взаємопов'язані один з одним. У процес спілкування монологічне мовлення органічно вплітається в діалогічне, а монолог може набувати діалогічних властивостей.

Часто спілкування протікає у формі діалогу з монологічними вставками, коли поряд з короткими репліками використовуються більш розгорнуті висловлювання, що складаються з кількох речень та містять різну інформацію [46, с. 81].

Як стверджує В. Глухов [17, с. 89], формування зв'язного мовлення – це довгий і складний шлях, який тісно пов'язаний, перш за все, з розвитком мислення дитини та іншими пізнавальними процесами – сприйняттям, пам'яттю, увагою. На момент початку шкільного навчання зв'язне мовлення дитини, яка не має мовленнєвих порушень патологічного характеру, розвинена досить добре: дитина має достатній словниковий запас, володіє

навичками словотвору та словозміни, вміє будувати речення, прості та складні, вміє пов'язувати речення у текст.

Дитина 5-6 років може повно і коротко переказати знайому казку, коротке оповідання, вірш, може скласти оповідання з картини та серії сюжетних картинок, розповісти про побачене або почуте, прокоментувати те, що вона бачила чи чула, може описати предмет явище. Дитина може сперечатися, розмірковувати, висловлювати власну думку, переконувати товаришів, аргументувати свою думку, наводити приклади на підтвердження своїх висловлювань тощо.

Розвиток зв'язного мовлення, як зазначає Ю. Рібцун, відбувається поступово разом із розвитком мислення та пов'язане з ускладненням дитячої діяльності та формами спілкування з оточуючими людьми. У підготовчому періоді розвитку мови, на першому році життя, у процесі безпосередньо-емоційного спілкування з дорослим закладаються основи майбутнього зв'язного мовлення [61, с. 12].

Є. Тихеева [71], М. Лісіна [47] вказують на те, що розвиток зв'язного мовлення має особливе значення. Мовлення маленької дитини спочатку відрізняється більш-менш значною мірою оберненою властивістю: вона не утворює такого зв'язного смислового цілого – такого контексту, щоб на підставі тільки неї можна було цілком зрозуміти; для її розуміння необхідно врахувати ту конкретну болісну або наочну ситуацію, в якій знаходиться дитина і до якої належить її промова.

Як стверджує І. Лисенкова мовне висловлювання дитини розвивається індивідуально. Цей вислів проходить ряд стадій до повного його формування: поява окремих слів, окремих самостійних фраз, складне розгорнуте висловлювання. Таким чином, навіть лепет на до мовної стадії розвитку мовлення є формою комунікації, заснованої на інтонаційних компонентах і зрозумілою лише у певній мовній ситуації [44, с. 200].

За відсутності мовної патології зв'язне мовлення формується одночасно разом із розумовою діяльністю та зі спілкуванням. Основи

зв'язного мовлення закладаються у дитини на першому році життя, в процесі безпосередньої взаємодії та емоційного спілкування з дорослим.

Активне мовлення починає розвиватися на основі примітивного розуміння промови. Перші осмислені слова починають з'являтися на початку другого року життя, пізніше вони служать для позначення предмета. В процесі розвитку дитини починають з'являтися перші речення. При настанні третього року життя, у швидкому темпі розвиваються наступні компоненти: розуміння мови, активне мовлення. У дітей різко зростає лексика, ускладнюється структура речень. Діти починають використовувати діалогічну форму мови (відповіді на питання), але вміння складно викладати свої думки перебуває в ранніх етапах розвитку. Мовлення дітей залишається ситуативним, простежується експресивний виклад. При побудові речень діти допускають множинні помилки щодо дій, якості предмета. Навчання розмовної мови та її подальший розвиток є основою формування монологічного мовлення [33, с. 28]. У період середнього дошкільного віку значний вплив на розвиток зв'язного мовлення надає активізація імпресивного словника, його обсяг збільшується приблизно до двох із половиною тисяч слів. Дитина починає не тільки розуміти слова, а й активно вводити у власний лексикон прикметники для позначення ознак предмета, прислівники, що позначають тимчасові та просторові відносини. У промові дитини можуть фігурувати перші узагальнення, висновки [52, с. 182].

Основним етапом розвитку зв'язного мовлення є перехід від ситуативної мови до конкретної. Поява конкретної мови обґрунтована завданнями та характером спілкування дитини з оточуючими. Різні соціальні чинники вимагають від дитини більш розгорнутої мови, тоді як ситуативна мова не може забезпечити повноту та ясність висловлювання.

В результаті, перебуваючи на стадії ситуативної мови, виникає контекстна мова. Вікові показники переходу від ситуативної мови до контекстної перебувають у межах 4-5 років. У міру ускладнення граматичної

структури мови дитини, висловлювання стають більш розгорнутими та зв'язними [57, с. 80].

У дошкільному віці, як зазначає Н. Вечірка [17], відбувається відділення мови від безпосереднього практичного досвіду. Головною особливістю цього віку є виникнення плануючої функції мови. У рольовій грі, що веде діяльність дошкільнят, виникають і нові види мови: мова, що інструктує учасників гри, мова-повідомлення, що розповідає дорослому про враження, отримані поза контактом із ним. Мова обох видів набуває форми монологічної, контекстної.

Як було показано в дослідженні Г. Кравченко, основна лінія розвитку зв'язного мовлення полягає в тому, що від виключає панування ситуативної мови дитина переходить до промови контекстної. Поява контекстної мови визначається завданнями та характером її спілкування з оточуючими. Зміна способу життя дитини, ускладнення пізнавальної діяльності, нові відносини з дорослими, поява нових видів діяльності вимагають більш розгорнутої мови, а колишні засоби ситуативної мови не забезпечують повноти та ясності висловлювання. Виникає мова контекстна [36, с. 39].

Ю. Богачук вказує на те, що у старшому дошкільному віці діти здатні брати активну участь у розмові, досить повно і точно відповідати на запитання, доповнювати та поправляти відповіді інших, подавати доречні репліки, формулювати питання. Характер діалогу дітей залежить від складності завдань, які вирішуються у спільній діяльності.

Удосконалюється і монологічне мовлення: діти освоюють різні типи зв'язкових висловлювань (опис, оповідання, частково міркування) з опорою на наочний матеріал без опори. Ускладнюється синтаксична структура дитячих оповідань, збільшується кількість складносурядних та складнопідрядних речень. Водночас у значної частини дітей ці вміння нестійкі [7, с. 16].

Таким чином, формування зв'язного мовлення, розвиток лексичного сторони мови є основою створення повноцінного тексту, але це неможливо

без правильної граматичної побудови слів у словосполученнях та реченнях, без можливості опису предметів, застосовуючи різноманітні характеристики даного предмета, без логічної побудови речень, перерахування подій у хронологічній послідовності, здатності робити висновки. Відповідно до норм онтогенезу монологічне та діалогічне мовлення має бути розвинене вже до старшого дошкільного віку (5-6 років), що є необхідною та важливою умовою подальшої соціалізації та адаптації у навчальній діяльності та повсякденному житті.

Отже, поняття зв'язного мовлення має як лінгвістичні, і психологічні визначення, що відображають його сутність лише в окремих ознаках. Це цілісність, зрозумілість для слухача, розгорнутість, зв'язок з мисленням. Найбільш психологічно обґрунтованим видається визначення зв'язного мовлення у А. Леушин: вираз певної думки, бажання або почуття промовця, ступінь зв'язності та форми якої визначаються її смисловим змістом та умовами спілкування [45, с. 126].

1.2. Особливості мовленнєвого розвитку дітей із затримкою психічного розвитку

Особливої значущості в сучасній логопедії набуває проблема складного дефекту, коли порушення мови супроводжуються іншими відхиленнями психічного розвитку. У зв'язку з цим, однією з актуальних проблем логопедії є проблема порушень мови та їх корекції у дітей з інтелектуальною недостатністю, зокрема у дітей із затримкою психічного розвитку.

Затримка психічного розвитку є однією з найпоширеніших форм порушень психічної онтогенії. Типовими ознаками затримки психічного розвитку є: низький рівень пізнавальної активності, відмежований і не відповідний віку дитини запас знань та уявлень про навколишньої дійсності, недостатня саморегуляція своєї діяльності та поведінки. У більшості дітей із

затримкою психічного розвитку відзначається низька сформованість функцій довірливої уваги, пам'яті та інших вищих психічних функцій.

Затримка психічного розвитку (ЗПР) – це психолого-педагогічне визначення одного з поширених відхилень у психофізичному розвитку дітей. Дослідники відносять ЗПР до «прикордонної» форми дизонтогенезу. Для цього типу розвитку характерний уповільнений темп дозрівання різних психічних функцій, гетерохронність проявів відхилень розвитку, відмінності як у ступені їхньої виразності, так і в прогнозі наслідків Н. Борякова [9], І. Глущенко [18], А. Трейтак [21], К. Крутій [38], І. Марченко [50] та ін.

Поняття «затримка психічного розвитку» вживається стосовно дітей із слабо вираженою органічною недостатністю центральної нервової системи. У цих дітей немає специфічних порушень слуху, зору, опорно-рухового апарату, мови, вони не є розумово відсталими [16; 30]. Однак діти мають стійкі труднощі в навчанні. При цьому в першу чергу фахівці звертають увагу на помітне відставання від однолітків у розвитку у них пізнавальної діяльності та емоційно-вольової сфери при щодо збережених інтелектуальних здібностей Н. Борякова [9], Ю. Богачук [7], В. Войтко [16], Н. Засркова та ін.

Етіологія ЗПР переважно пов'язується з органічною недостатністю центральної нервової системи резидуального чи генетичного характеру, конституційними факторами, хронічними соматичними захворюваннями та несприятливими умовами виховання Н. Борякова [9], Л. Коновалова, О. Ласточкина [33] та ін.

Термін «затримка» наголошує на тимчасовому характері невідповідності рівня психічного розвитку віку. Чим раніше створюються відповідні умови навчання, виховання та розвитку дітей даної категорії, тим швидше долається тимчасовий характер відставання в розвитку.

У дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку переважають роз'єднані, а не узагальнені знання, пов'язані в здебільшого з певною ситуацією. Також поняття, що використовують такі діти, небагаті за

змістом, часто неправильно осмислюються і розуміються. Таким чином, за рівнем своїх знань діти з затримкою психічного розвитку не готові до шкільного навчання, оволодіння шкільною програмою.

Для діяльності дитини із затримкою психічного розвитку характерні:

- мала значимість зразка та низький рівень самоконтролю при виконанні завдання (дуже швидко оглядає зразок, не звіряється з ним під час виконання завдання, і після завершення також, зразок не приваблює до себе увагу навіть за умови незадовільного виконання завдання);
- відсутність цілеспрямованості у роботі (хаотичність дій, невміння підкорити свою діяльність єдиної мети, обмірковувати хід виконання роботи);
- низька продуктивність діяльності (навіть у сюжетно-рольовій грі недостатньо творчих елементів);
- порушення або втрата програми діяльності;
- яскраво виражені труднощі в окресленні діяльності, які іноді набувають форми грубої невідповідності мови та дії.

Вимога обов'язково пояснити виконання кожної операції викликає надходження емоційного зриву; діти відмовляються відповідати, виконувати завдання. Усе це пояснюють настанням втоми.

Сензитивним періодом для розвитку зв'язного мовлення, що сприяє становленню інтелектуальних функцій мови, є старшим дошкільний вік. У процесі розвитку зв'язного мовлення у дітей починає формуватися словесно-логічне мислення. Водночас розвиток зв'язного мовлення залежить від сформованості пізнавальних процесів, вміння спостерігати, порівнювати та узагальнювати явища навколишнього життя.

Для формування зв'язного мовлення потрібна тісна взаємодія фонологічних, граматичних та лексичних умінь та навичок.

Породження зв'язного тексту відбувається в процесі ієрархічної, багаторівневої мовної діяльності, яка включає операції семантичного та

мовного рівня. Під час породження зв'язного мовного висловлювання важливе значення має планування, під час якого здійснюються операції внутрішнього програмування окремих речень, лексико-граматичні структурування, моторна реалізація.

У нормі у дітей розвиток зв'язного мовлення відбувається поступово разом з розвитком мислення, діяльності та спілкування. Рівень мовного розвитку тісно пов'язаний з інтелектом і відображає як загальний розвиток дитини, так і рівень його логічного мислення. Відділення мови від безпосереднього практичного досвіду відбувається у дошкільному віці. Виникає плануюча функція мови, яка є головною її особливістю та набуває форми монологічної та контекстної. При освоєнні різних типів зв'язкових висловлювань з опорою та без опори на наочний матеріал у дітей ускладнюються синтаксичні структури оповідань. У старшому дошкільному віці мовна діяльність удосконалюється в кількісному та якісному відношенні. Збільшується кількість складнопідрядних та складносурядних речень [20, с. 58].

Велика кількість досліджень дітей із затримкою психічного розвитку зазначають, що до відхилень у мовному розвитку при збереженні аналізаторах належить:

- низький рівень пізнавальної активності цих дітей, незріла мотивація до навчальної діяльності;
- низька здатність до прийому та переробки інформації, недостатній рівень сформованості операцій аналізу, порівняння та синтезу.

Особливо точно можна простежити тісний зв'язок мовлення та інтелектуального розвитку дітей, яке служить формуванню зв'язної мови, які будуть притаманні змістовність, логічність, доступність і зрозумілість для повноцінного спілкування, побудови повного висловлювання. Для цього необхідне чітке уявлення об'єкта історії, предмета, подій. Необхідно вміти виділяти основні властивості та якості предмета, встановлювати причинно-наслідкові, тимчасові та інші зв'язки. Крім того, необхідно мати достатній

словниковий запас, щоб мати можливість вибору слів, що найбільш підходять для вираження даної думки. Необхідно вміти будувати речення різної структури: прості та складні, використовувати різні засоби зв'язку речень та окремих висловлювань.

Діти із затримкою психічного розвитку використовують у своїй промові слова без розуміння їх смислового навантаження. Для цих дітей характерна неповноцінність не лише спонтанної мови, а й відбитої мови, несформованість закономірностей рідної мови, що регулюють правильність побудови значущих мовних відрізків, і навіть недостатність словотворчих процесів.

За дослідженнями В. Глухова відомо, що порушення, як семантичної структури тексту, так і мовного оформлення властиві дітям із затримкою психічного розвитку. При цьому внутрішнє програмування зв'язного тексту страждає більшою мірою [17, с. 67].

А. Колупаєва у спеціальних дослідженнях внутрішнього програмування зв'язного тексту показало, що у дітей із затримкою психічного розвитку семантичний компонент структурування тексту перебуває на нижчому рівні на відміну норми, але перевищує рівень дітей із розумовою відсталістю [30, с. 84].

Таким дітям доступна простота діалогічного мовлення, і, навпаки, монологічне мовлення становить труднощі їм. Дитина із затримкою психічного розвитку, яка отримала завдання переказати зміст тексту, насамперед намагатиметься відтворити зміст тексту максимально докладно з максимальною точністю. Пам'ять дитини з затримкою психічного розвитку на короткий час запам'ятовує слова та фрази з тексту, потрібні для переказу. Однак слова, які збереглися в пам'яті тільки для цієї мети, потім дуже швидко «зникають», не входячи до активного словника. Варто сказати, що не повністю сформована ігрова активність дітей із затримкою психічного розвитку також негативно впливає на розвиток нових форм мови.

У дослідженнях С. Кондукова [35] показано, що видимі порушення мовленнєвої діяльності, такі як мовна інактивність, неузгодженість мовної та предметної діяльності, властиві не тільки дітям з глибокою затримкою розвитку, а й за легких її форм. Недостатність словотвірних процесів О. Кузьменко виділяє як одну з особливостей мови цих дітей [41, с. 156].

Вивчення особливостей монологічного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку О. Слепович (40) показало, що монологічна мова цих дітей здебільшого носить ситуативний характер, що відображається у використанні великої кількості особистих та вказівних займенників, частому використанні прямої мови, та велику кількість повторень. Діти із затримкою психічного розвитку тільки у старшому дошкільному віці починають переходити до контекстної промови. До цих характерних рис Є. Слепович також додає обмежений словниковий запас цих дітей, більшою мірою відсутні іменники з вузьким, певним значенням, а також прикметники.

Н. Борякова [9] у своїх дослідженнях також вказує на несформованість розгорнутого зв'язного висловлювання і, зокрема, операцій внутрішнього програмування зв'язного тексту та правильної побудови мовних відрізків.

І. Марченко [49] вважає, що отримання дітьми відомостей про мовну дійсності утруднено недостатністю розумової діяльності, низькою пізнавальною активністю, властивою дітям з затримкою психічного розвитку. Усвідомлення звукової будови мови у дітей із затримкою психічного розвитку настає пізніше, ніж у дітей у нормі. Однак це не означає, що всім дітям із затримкою психічного розвитку характерні однакові можливості усвідомлення мови та її елементів (слів, звуків). Таким дітям доступний весь спектр усвідомлення звукової будови мови – від сталого спрямування на звукову сторону мови та усвідомлення звукової будови слів до відсутності такої спрямованості та неприйняття завдання аналізу звукового складу слова.

Вітчизняні та зарубіжні дослідники вказують, що недостатність мовного регулювання грає значну роль у порушенні пізнавальної діяльності дітей з затримкою психічного розвитку [5], [14], [28], [50].

Особливість словника дітей із ЗПР полягає і в неточному, недиференційованому, інколи ж і неадекватному використанні низки слів, а також у неправильному розумінні та вживанні слів, близьких за значенням.

Часто, для позначення як близьких, а й різко відмінних друг від друга за змістом понять, вони використовують одне й те саме слово. У дітей виражено прагнення позначати одні поняття через інші, навіть якщо ті відносяться до різних смислових групам, і навіть вживати слова, притаманні більш ранньому віку. Так, діти із ЗПР часто відносять до меблів і побутову техніку, і такі предмети домашньої обстановки, як дзеркало, валіза, гітара тощо.

Фахівці вказують, що особливості лексики дітей із ЗПР виявляються і в недостатньої сформованості антонімічних та синонімічних засобів мови. За даними І. Марченко, дітей із ЗПР більшою мірою ускладнює підбір синонімів, ніж антонімів. Під час виконання завдань із добору синонімів діти часто пропонували натомість слова ситуаційно близькі (лікар – «хворий», вогонь – «полум'я»). Особливі проблеми виявляються при підборі антонімів до малознайомих, рідко вживаних слів, до прикметників, дієслова. У цих випадках діти допускають велику кількість помилок, пов'язаних з використанням неправильного слова чи вихідного слова з приставкою «не» (спокійний – «неспокійний»; хоробрий – «не хоробрий») [48, с. 46].

Зазначається, що у дітей із ЗПР є низький рівень орієнтування в просторі, у сприйнятті простору, а, отже, виникають порушення у вживанні слів, що позначають просторові співвідношення. Замість них діти використовують прислівники «там», «тут», «сюди» і т.п. Загалом словниковий запас дітей із ЗПР характеризується бідністю смислових зв'язків між лексичними одиницями, їх невпорядкованістю, порушенням ієрархії між ними [39].

Для імпресивного боку промови характерні труднощі у розумінні складних багатоступінчастих інструкцій, логіко-граматичних конструкцій, недостатня диференційованість сприйманих мовних звуків, відтінків мови.

Експресивне мовлення характеризується бідним словниковим запасом (рідко зустрічаються прикметники, прислівники, звужений дієслівний словник), порушеною звуковимовою, недостатньо сформованою лексико-граматичним строем мови, наявністю аграматизмів, частіше морфологічного характеру, дефектами апарату артикулятора. Загальний рівень пізнавального розвитку впливає на лексичний бік мови. За причину зниженої пізнавальної активності у дітей із ЗПР відзначається бідний словниковий запас, що відображає неточні уявлення про навколишній світ. Зазначається недостатня стійкість зв'язку слова та позначається ним предмета. Своєрідність лексики проявляється у неточному вживанні слів, несформованості узагальнюючого поняття та родовидового співвідношення, недорозвиненням антонімічних та синонімічних засобів мови. Багато граматичних категорій дітей часто не використовують у мові.

Старші дошкільнята із ЗПР зазнають труднощів у процесі словозміни та словотвору, обумовлені порушенням пізнавальної діяльності. Період функціонування неологізмів затягнутий, а період дитячого словотворчості виникає пізніше, ніж у нормі.

Дитині дуже складно втілювати думки в розгорнуті мовні повідомлення, навіть за умови розуміння смислового змісту ситуації, зображеної на картинці або прочитаного оповідання. У зв'язку з несформованістю процесів аналізу, синтезу, узагальнення, абстрагування у дітей даної категорії є порушення диференціації граматичних та дериваційних значень на рівні семантики.

Діти з ЗПР часто відволікаються, швидко втомлюються, не утримують у пам'яті завдання часто не можуть довести розпочату роботу до кінця. Всі ці та багато інших особливостей психічних процесів дітей не можуть не позначатися на розвитку їх зв'язного мовлення. Тому у корекційно-

розвивальній роботі основна увага приділяється: формуванню монологічного мовлення, навчання дітей складання речень та навчання розповіді різного виду [56, с. 20].

Процес створення будь-якого мовленнєвого висловлювання починається з мотиву.

Потреба у спілкуванні з іншими людьми, у пізнанні оточуючого визначає мотиви мовної діяльності. Ця потреба у дітей з затримкою психічного розвитку знижена, відсутній інтерес до розширення свого кругозору, засвоєння нових знань. Вони не бажають говорити, швидко припиняють розмову, грати воліють мовчки, спілкуються у процесі гри рідко. Однак, будь-яке спонукання до подальшого спілкування (похвала, спонукання типу «згадай, що ти ще хотів сказати», «подумай») призводить до різкого збільшення обсягу висловлювання. У дітей з затримкою психічного розвитку порушена пізнавальна діяльність, що посилює слабку мовну активність. Часто така дитина знаючи матеріал, не відповідала через слабке спонукання до мови. Ця, начебто, невинна реакція на знижену мотивацію у мовній діяльності, крім посилення порушення пізнавальної діяльності, може призвести до неправильне формування думки дитини. Тому особливу увагу необхідно приділяти розвитку мотиваційної сторони мовної діяльності цих дітей. Один з ефективних способів, що сприяють активізації мови, запровадження додаткових мотивів.

Перед виконанням будь-якого завдання треба пояснити його мету, намагатися зробити її значущою для дитини. Для старших дошкільнят істотним мотивом виявляється прагнення піти до школи. Великий вплив на об'єкт та якість відповідей дітей із затримкою психічного розвитку надає похвала. На початковому етапі роботи педагогу слідую починати відповідь самому чи разом із дитиною. Це допомагає розгальмувати її промову. Треба навчати таких дітей вмінню спостерігати за оточуючими.

Основне завдання впливу на дітей із затримкою психічного розвитку, навчити зв'язно та послідовно, граматично та фонетично правильно

викладати свої думки, розповідати про події з навколишнього життя. Це має важливе значення для спілкування з дорослими та дітьми, а так ж формування особистісних аспектів.

Робота з розвитку зв'язного мовлення ведеться за такими напрямками – це збагачення словникового запасу, навчання складання переказу, вигадкування оповідань, розучування віршів, відгадування загадок. Діти можуть розповісти про себе, про цікаві епізоди зі свого досвіду. Це необхідно розробити для кожної дитини індивідуальну стратегію корекційно-педагогічного впливу, при цьому диференційований підхід повинен враховувати індивідуальні психологічні особливості дітей із затримкою психічного розвитку.

Робота з розвитку зв'язного мовлення дітей 5-6 років із ЗПР ведеться по наступним напрямкам: збагачення словникового запасу, навчання складання переказу, вигадкування оповідань, розучування віршів, складання загадок.

Значне місце у роботі над розвитком зв'язного мовлення дітей з затримкою психічного розвитку займають завдання, метою яких є навчання дитини відрізняти закінчену думку від безладного набору слів, знайти зв'язки між реченнями:

- складання речень з набору слів;
- завершення незакінченого речення;
- завершення незакінченого тексту;
- встановлення логічного зв'язку між двома-трьома реченнями [50].

Для подолання труднощів в оформленні висловлювання в методичній літературі з розвитку мовлення дітей 5-6 років із ЗПР рекомендується використовувати низку прийомів:

- переказ знайомого тексту за зразком;
- підновлення плану оповідання за допомогою послідовних картинок;

- складання оповідань за опорними словами, що ілюструються картинкою;
- складання оповідання по серії картинок. Дитині дається готова наочна програма висловлювання. Від нього потрібно проговорити її, а потім, спираючись на програму, побудувати оповідання;
- складання оповідання по серії сюжетних картинок, пропонованих в порушеної послідовності. Дитині необхідно самостійно побудувати програму висловлювання з розрізнених елементів та реалізувати її [61, с, 28].

Картинки та слова є опорою при побудові висловлювання, які допомагають зробити програму висловлювання стабільнішою, утримують дитину від можливості зісковзнути на іншу, легшу та звичніше йому тему.

Головною особливістю корекційної роботи є комплексний підхід до формування тих чи інших навичок у дітей, який передбачає:

- побудова занять з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей;
- заняття повинні мати інтегративний характер, що передбачає можливість вирішення кількох різнопланових завдань у рамках одного заняття;
- індивідуальний диференційований підхід: у межах одного завдання можуть збігатися з цільовими установками, але способи виконання даного завдання кожною дитиною можуть бути різними;
- використання ігрової мотивації на всіх заняттях [31, с, 40].

У процесі актуалізації зв'язного мовлення діти із затримкою психічного розвитку потребують постійної стимуляції з боку дорослих, систематичної допомоги, яка може виражатися або у формі додаткових питань, або як підказки. Легше у вивченні ситуативна мова, тобто заснована на видимості конкретної ситуації.

Завдання навчання старших дошкільнят із затримкою психічного розвитку в основному збігаються із завданнями дошкільного виховання та навчання дітей у нормі. Тим не менш, важливо наголосити, що при виборі навчальних матеріалів слід враховувати недостатню розвиненість умінь дітей цієї категорії. Логопедична робота повинна містити не лише загальні, а й корекційні, виправні завдання. Такі як: розвиток уваги, збагачення зорових уявлень, розвиток образного мислення, стимулювання пізнавальної активності, зміцнення та розвиток у дітей навичок мовного спілкування

Таким чином, несформованість зв'язного мовлення у старших дошкільнят із затримкою психічного розвитку пов'язана з недостатньо розвинутою пізнавальною діяльністю та її активністю, особливостями їх психофізичного розвитку.

1.3. Обґрунтування педагогічних умов формування зв'язного мовлення у дітей зі затримкою психічного розвитку

Головним завданням, що стоїть перед загальноосвітньою дошкільною організацією на сучасному етапі, виявляється зростання ефективності навчання та виховання дітей дошкільного віку. Значна роль у цьому напрямі, безперечно, належить формуванню комунікативних навичок. Недосконалість розвитку зв'язного мовлення дошкільнят із затримкою психічного розвитку призводить до ускладнення процесу вільного спілкування, ускладнює формування мовної та пізнавальної діяльності дошкільнят, заважає організації умов для успішної діяльності соціальної адаптації випускників дитячого садка.

Удосконалення системи освіти потребує незмінної уваги до системи педагогічної роботи, більш досконалого застосування потенційних інтелектуальних та мовленнєвих можливостей дошкільнят з затримкою психічного розвитку з метою зростання ефективності процесу навчання та покращення їх підготовленості до життя.

Як показав аналіз психолого-педагогічної літератури, завдяки мовленнєвому спілкуванню здійснюється засвоєння загальнолюдського досвіду. Мова виступає як засіб спілкування, пізнання, регулятором власних психічних процесів, зокрема поведінки. Мова, яку засвоює дитина, складається не тільки з одних слів, а й зі складних граматичних висловлювань. У висловлюваннях дитина пов'язує предмети з діями та ставить їх у певні відносини один з одним. При цьому формуються концепції.

Опанування зв'язною мовою – одне з першорядних завдань мовного розвитку дітей дошкільного віку Її успішне рішення залежить від багатьох умов (мовного середовища, соціального оточення, сімейного благополуччя, індивідуальних особливостей особистості, пізнавальної активності дитини), які потрібно врахувати протягом цілеспрямованого розвитку зв'язного мовлення. Володіння зв'язним мовленням – найвище досягнення мовного розвитку дітей дошкільного віку [62, с. 16].

Особливу категорію серед них складають дошкільнята з інтелектуальними порушеннями Причини вразливості таких дітей перебувають у дисгармонії розвитку деяких психічних функцій, у тому числі ї мови. Актуальним у зв'язку з цим виявляється своєчасність у роботі з формування зв'язного мовлення, комунікативних умінь та навичок у дітей з різними порушеннями у розвитку.

Головне завдання корекційно-розвивального навчання в галузі спеціальної освіти – розвиток зв'язного мовлення у дошкільнят 5-6 років із загальним недорозвиненням мови. Це зумовлено тим, що її соціальна значимість та функція у формуванні особистості дитини з мовними порушеннями дуже важлива. Безпосередньо у зв'язному мовленні реалізується головна, комунікативна, функція мови та мовлення.

У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях йдеться про те, що вміння та навички зв'язного мовлення при мимовільному їх розвитку у дошкільному віці у дітей із загальним недорозвиненням мови не доходять до

рівня, необхідного для повноцінного навчання дитини в школі, його соціалізації у соціумі [4, с. 19].

У передових педагогічних дослідженнях, що розглядають проблеми ефективності освітнього процесу, одним з головних факторів, що потребують великої уваги, вважається виявлення, обґрунтування та апробація педагогічних критеріїв, важливих для покращення якісних характеристик освітнього процесу.

Аналіз науково-педагогічної літератури свідчить, що зараз не існує єдності в трактуванні терміна «педагогічні умови». Його сприйняття змінювалося протягом тривалого часу.

Аналіз позицій різних дослідників щодо визначення поняття «педагогічні умови» дозволяє виділити ряд положень, важливих для нашого розуміння цього феномена:

1. умови виступають як складовий елемент, у тому числі і цілісного педагогічного процесу;

2. педагогічні умови відбивають сукупність можливостей освітнього (цілеспрямовано конструйовані заходи впливу та взаємодії суб'єктів освіти: зміст, методи, прийоми та форми навчання та виховання, програмно-методичне оснащення освітнього процесу) та матеріально-просторового (навчальне та технічне обладнання, природно-просторове оточення освітньої установи та ін.) середовища, що впливають позитивно чи негативно на її функціонування;

3. у структурі педагогічних умов присутні як внутрішні (що забезпечує вплив на розвиток особистісної сфери суб'єктів освітнього процесу), так і зовнішні (сприяють формування процесуальної складової системи) елементи;

4. реалізація правильно обраних педагогічних умов забезпечує розвиток та ефективність функціонування педагогічної системи в загалом [45, с. 124].

Створення системи педагогічних умов для повноцінного розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку, які забезпечують ефективність освітньої роботи, передбачає:

- Створення активного розвивального середовища закладу дошкільної освіти;
- Поєднання методів, форм і засобів набуття дітьми мовленнєвого практичного досвіду;
- Організація освітньої взаємодії з батьками.

Розглянемо кожен з педагогічних умов докладніше.

1. Перша умова – створення активного розвивального середовища закладу дошкільної освіти;

Є. Тихеева вказувала, що у порожніх стінах дитина не заговорить. Групові кімнати мають бути оснащені сучасним ігровим обладнанням, що забезпечує підвищення рівня фізичного розвитку дітей та мотивує до мовної активності. Підбір іграшок та посібників, прийоми керівництва грою, види та форми втручання в неї повинні бути ретельно продумані та засвоєні вихователями з погляду впливу розвитку зв'язного мовлення дітей [71, с. 61].

Зміст предметно-просторового розвиваючого середовища з розвитку зв'язного мовлення може включати мовленнєвий, книжковий та театральний куточки. Мовленнєвий куточок з іграми на збагачення словника, розвиток різних сторін мови, зв'язного мовлення, мовленнєвого дихання. У мовленнєвому куточку знаходяться посібники та дидактичні ігри для навчання грамоті: будиночки з твердими та м'якими звуками; індивідуальні посібники для звукобуквенного аналізу та і. Все це сприяє вдосконаленню навичок з мовленнєвого розвитку дітей. Книжковий куточок надає великий вплив на розвиток зв'язного мовлення та мовної творчості. У ньому діти розглядають ілюстрації до художніх творів, переказують казки, оповідання, заучують вірші тощо. Робота в цьому куточку сприяє розвитку всіх сторін мовної системи: збагаченню словникового запасу, формуванню умінь

правильно будувати висловлювання, переказувати текст, складати описові та творчі оповідання.

Театральний куточок з різними видами театру (настільний, пальчиковий, ляльковий, схемами-сценаріями дитячих постановок). У інсценування казок «діти вчаться правильно вибудовувати речення, вести діалоги, перетворюються на різних героїв, змінюючи у своїй інтонацію, голос. Робота в цьому куточку сприяє збагаченню словникового запасу дітей, розвивається пам'ять та зв'язне мовлення».

Таким чином, облаштувавши простір для групи, педагоги повинні звертати увагу на можливість задоволення дітьми важливих життєвих потреб у пізнавальній, руховій та комунікативної діяльності.

Друга умова – поєднання методів, форм і засобів набуття дітьми мовленнєвого практичного досвіду;

Методичні прийоми розвитку зв'язного мовлення старших дошкільнят з ЗПР поділяються на три основні групи: словесні, наочні та ігрові.

Широко застосовуються словесні прийоми. До них мають відношення мовний зразок, повторне промовляння, пояснення, вказівки, оцінка дитячого мовлення, питання.

Мовний зразок – правильна, попередньо продумана мовна діяльність педагога, призначена для наслідування дошкільнятами із ЗПР та їх орієнтування. Зразок повинен бути доступним за змістом та формою.

Він вимовляється виразно, голосно та повільно. Тому що зразок надається для копіювання старшими дошкільнятами, він пред'являється на початок мовної діяльності дошкільнят. Але часом, особливо на подальших етапах формування зв'язного мовлення, зразок можна застосовувати і після промови дошкільнят, але при цьому він буде не прикладом для наслідування, а для зіставлення і корекції. Зразок використовується для вирішення багатьох проблем [68, с. 37].

Повторне промовляння – навмисне, багаторазове повторення одного і того ж мовного елемента (звуку, слова, фрази) з метою його

запам'ятовування. У практиці формування зв'язного мовлення у старших дошкільнят з ЗПР застосовуються різноманітні варіації повторення: педагогом, за іншими дітьми, загальне повторення вихователя та дітей, хорове. Значно, щоб повторення не було примусовим, і механічним, а пропонувалося дошкільникам у контексті захоплюючої для них діяльності.

Пояснення – виявлення суті певних явищ чи способів дії. Широко застосовується при формуванні зв'язного мовлення у старших дошкільнят з ЗПР виявлення сенсів слів, для роз'яснення правил і дій у дидактичних іграх, а також у процесі спостережень та обстеження предметів.

Вказівки – роз'яснення старшим дошкільникам із ЗПР способу дії задля досягнення певного результату. Виділяють вказівки навчальні, організаційні та дисциплінуючі.

Оцінка дитячої мови – мотивована думка про мовленнєве висловлювання старшого дошкільника із ЗПР, що характеризує якість виконання мовної діяльності. Оцінка повинна мати не просто констатуючий характер, а й навчальний. Оцінка надається для того, щоб усі дошкільнята із ЗПР могли розбиратися у власних висловлюваннях. Оцінка виявляє чималий емоційний вплив на дошкільнят із ЗПР. Необхідно врахувати індивідуальні та вікові особливості, домагатися, щоб оцінка збільшувала мовну активність дошкільника, зацікавленість у мовній діяльності, формувала його поведінку. Для цього в оцінці наголошуються, перш за все, позитивні якості мови, а мовні недоліки корегуються за допомогою зразка та інших методичних прийомів.

В. Глухов запропонував систему навчання дітей розповіді у кілька стадій, які передбачають оволодіння дітьми навичок монологічного мовлення у таких формах: складання висловлювань щодо наочного сприйняття, відтворення прослуханого тексту, складання оповідання-опису, оповідання з елементами творчості [17, с. 30].

Дані форми навчання розповіді допомагають дітям розвивати їх власну фантазію, за рахунок того, що дитина сама вигадує сюжет оповідання, вигадує початок чи кінець оповідання, робить висновки та умовиводи.

Л. Єфіменкова класифікує прийоми роботи з розвитку мовлення дітей із загальним недорозвиненням мови та пропонує поділити всю корекційну роботу на три стадії чи етапи. На кожному з етапів проводиться робота з розвитку лексики, фразового мовлення, зв'язного мовлення.

Розвиток зв'язного мовлення – основне завдання третього етапу. Роботу слід починати з поняття про слово, про зв'язок слів у реченні. Навчати дітей із загальним недорозвиненням мови слід спочатку докладному, потім вибіркового та творчого переказу. Після будь-якої форми переказу слід аналізувати текст. Завершуючи роботу над зв'язним мовленням, слід навчити дітей складання оповідання на основі особистого досвіду. Цінністю даної роботи є те, що Л. Єфіменкова запропонувала систему мовних вправ, основу яких лежить повільний перехід від простого нерозповсюдженого речення до поширеного речення, а потім до формування зв'язного мовлення. Дані вправи несуть творчий характер і розвивають цей творчий потенціал дитини.

Завдання формування зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку входить вироблення таких умінь, як переказ літературних творів, складання оповідального, описового та творчого оповідань, оповідань із досвіду, висловлювань типу міркувань [20, с. 38].

У пошуках нових форм та методів роботи ми інтегруємо у корекційну роботу знання суміжних дисциплін та інноваційних технологій. Одним із таких методів є метод мнемотехніки. На сьогоднішній день він один з ефективних напрямів у розвитку зв'язного мовлення дітей із ЗПР. Метод заснований на візуальному сприйнятті інформації з можливістю подальшого її відтворення за допомогою зображень. Мнемотехніки дозволяє не тільки розвивати зв'язне мовлення, збагачувати словниковий запас дошкільнят, а й сприяє розвитку уваги, зорово-образного мислення та зорової пам'яті, уяви.

У перекладі з грецької мови мнемотехніка – це мистецтво запам'ятовування. Мнемотехніка – це система методів і прийомів, що забезпечують успішне засвоєння дітьми знань, ефективне запам'ятовування структури оповідання, збереження та відтворення інформації, і, безумовно, розвиток мовлення.

Особливе місце у роботі з дітьми займає використання дидактичного матеріалу: мнемоквадрати, мнемодоріжки і мнемотаблиці. Мнемотаблиця – це схема, в яку закладена певна інформація. Робота з мнемотехніки будується від простого до складного.

Починати слід із найпростіших мнемоквадратів – це зрозумілі зображення, які позначають одне слово, словосполучення, його характеристики або просте речення [24, с. 10].

Потім педагог ускладнює завдання, демонструючи міні доріжки – це вже квадрат із чотирьох картинок, за якими можна скласти невелику розповідь у 2-3 речення. І, нарешті, найскладніша структура – це мнемотаблиці. Вони являють собою зображення основних ланок, в тому числі схематичні, за якими можна запам'ятати та відтворити ціле оповідання чи навіть вірш.

Робота з мнемотаблицями складається з трьох етапів:

1. Складання та розгляд таблиці, розбір того, що на ній зображено.
2. Перетворення з абстрактних символів на образи (перекодування інформації).
3. Переказ із опорою на символи (образи).

При переказі літературних творів, розповіді про предмети з картини в комплексі вирішуються всі мовні завдання, але основний їх є навчання розповіді, хоча паралельно діти виконують фонематичні, лексичні, граматичні вправи.

Переказу літературних творів слід починати зі знайомих казок: «Ріпка», «Телесик», «Коза-дереза», «Колобок», «Курочка Ряба», при цьому використовується прийом спільного оповідання.

Переказ казок здійснюється так: педагог розповідає казку і водночас показує картинку. Потім діти включаються до повторне оповідання педагога – педагог починає фразу, а діти її продовжують. На заключному етапі діти самостійно переказують твір.

При складанні описового оповідання на предмет, спочатку звертається увага на характерні особливості зовнішнього вигляду предмета (частини, колір, форму, величину), пояснюється та показується. (Це – помідор. Помідор: круглий, червоний, соковитий.....). Потім, складається спільна розповідь. Завершальний етап – самостійна розповідь дитини.

Так само складається описова розповідь по картинах. Діти старшого дошкільного віку досить точно, послідовно передають за допомогою мнемотаблиць зміст тексту.

Заняття з переказу складаються з наступних частин:

- Вступна частина;
- Читання літературного твору;
- Бесіда з навідними питаннями;
- Повторне читання з наступним складанням мнемотаблиці;
- Переказ чи заучування твору по мнемотаблиці.

Прийом «Мнемотехніка» ефективний і при розучуванні віршів, коли кожній фразі чи рядку відповідає своя картинка. Дитина дуже швидко запам'ятовує вірш, якщо його побачити, і навіть успішно використовується як алгоритм дій у різних видах діяльності.

Таким чином, прийом «Мнемотехніка» використовується:

- для збагачення словникового запасу;
- під час навчання складання оповідань;
- при переказах художньої літератури;
- при відгадуванні та загадуванні загадок;
- при заучуванні віршів;
- для визначення послідовності дій [51, с. 30].

Інший різновид формування у дітей зв'язного мовлення – це складання оповідальних оповідань із досвіду. Даний вид вправ відрізняється від переказу та складання оповідання по серії сюжетних картин самостійністю у виборі змісту та послідовності побудови промови-оповідання.

У дитини в цьому випадку немає ні літературної, ні наочної основи створення монологу. Щоб розповісти про події зі свого досвіду, йому необхідно згадати і розповісти про них послідовно та логічно.

Тренування дітей у складанні оповідальних оповідань з сюжетної картини передбачає уяву, вигадкування подій, що відбуваються до та після моменту, зображеного на картині. Цей вид вправ, таким чином, передбачає не лише діяльність із сприйняття змісту картини дітьми, а й роботу їхньої творчої уяви. Вигадуючи початок та кінець оповідання до його середньої частини, заданої сюжетом картини, діти отримують уявлення про структуру оповідання.

Твір сюжетної розповіді про іграшку задає героїв розповіді, а сюжет оповідання будується на основі творчої уяви дітей. Завдання написати історію на певну тему: «Як іграшка потрапила до дитячого садка», «Пригоди іграшки», «Як іграшки потоваришували» тощо спрямовують сюжет дитячих оповідань.

Різноманітні методичні прийоми при складанні оповідань на основі уяви: завдання відрізняються ступенем труднощі для дітей та їх самостійністю у побудові оповіді. До цього виду можна віднести: вигадкування продовження та закінчення оповідання, розпочатого вихователем; вигадкування оповідання за планом вихователя; вигадкування оповідання на задану тему; оповідання казок по-новому та ін.

У різноманітних видах діяльності дітей під час використання різних прийомів вирішуються завдання, що допомагають дошкільникам засвоїти вміння, необхідні формування зв'язного мовлення.

Розвитку зв'язного мовлення, на думку Ю. Іларіонова, сприяє загадка. Якщо дитина розгадує загадку, а не просто намагається вгадати її відгадку,

вона робить досить складну розумову операцію, порівнюючи та зіставляючи ознаки об'єкта, описаного в загадці, з ознаками передбачуваних їм об'єктів. А щоб довести правильність відгадки, пояснити її, необхідно докладне, послідовне та розгорнуте логічне міркування. Аналіз матеріалу загадки є основою для доказу.

У технології В. Логінової з навчання дітей відгадування загадок наголошується на необхідності спонукання дітей до мотивування (пояснення) відгадки. Мотивування у контексті даної технології розглядається як прийом активізації та закріплення словника дітей. Хоча, цілком очевидно, що це мотивування і є міркування [73, с. 258].

У рекомендаціях щодо проведення бесід з дітьми (узагальнюючих, по картинах, про прочитані твори та ін.) пропонується ставити за можливості більше проблемних питань, що спонукають дітей до осмислення, міркування.

Сучасні педагоги-дослідники В.І.Яшина, Н.В.Семенова пропонують наступний прийом: вчити дітей розмірковувати у ситуаціях, що вимагають вирішення певних проблем у процесі змістовного спілкування вихователя з дітьми у різних видах діяльності та в умовах цілеспрямованого навчання. До ситуацій у процесі повсякденного спілкування Т. Сак відносила:

- працю дітей у природі (з'ясувати необхідність поливу рослин;
- пояснити причини хвороб рослин, особливості догляду за ними);
- спостереження за сезонними змінами в природі та пояснення їх залежностей;
- пояснення правил ігор.

Завдання без наочної основи:

- бесіди щодо змісту творів художньої літератури;
- мовні логічні завдання;
- прийоми із системи ТРВЗ – це такі елементи системи, як частина – ціле, розвиток (було-стало), протиріччя (хороший-поганий) [66, с. 33].

У роботах Л. Коновалової, О. Ласточкіної пропонується давати старшим дошкільникам із ЗПР проблемні завдання на кшталт: «Давайте уявимо таку ситуацію. Ви знайшли на вулиці цуценя, принесли його додому і просіть маму залишити його у вас удома. А мама ніяк не хоче щеняти залишати. Спробуйте довести їй, що собака — найвірніший друг людини і що це щеня вам просто необхідне».

Окрім того у розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗПР допомагає застосування різних ігор. Гра є основним видом діяльності дошкільнят. Отже, ігрове спілкування є той необхідний базис, в рамках якого відбувається формування та вдосконалення мовної активності дитини.

Велике значення мають сюжетно – рольові ігри, у яких дошкільнята обіграють життєві ситуації тощо.

При підборі сюжетно-рольові ігри для корекційних занять враховуються інтереси та схильності дитини. Відповідно до принципу систематичності та послідовності навчання, поступово збільшується рівень складності гри, яка визначається строго індивідуально для кожної дитини.

Сюжетно – рольові ігри можуть застосовуватись як метод навчання та як форма організації корекційно – розвиваючої роботи. Поетапно – перспективне планування щодо формування зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку.

I етап – підготовчий.

Мета – знайомство та встановлення емоційного контакту з дітьми.

Зміст: сюжетно-рольові ігри «Дочки – матері», «У нас у гостях лялька Аня», «Ведмежата».

II етап – основний.

Мета – формування зв'язного діалогічного мовлення та вироблення комунікативно – мовної активності дітей.

Зміст: сюжетно – рольові ігри «Допомагаємо мамі прати білизну», «День народження доньки», «У сім'ї захворіла дитина».

III етап – заключний.

Мета – закріплення набутих умінь і навичок.

Зміст: сюжетно – рольові ігри «Будуємо автобус», «Вчимося водити автобус», «Їдемо у гості» [33, с. 30].

На підготовчому етапі основна мета – встановлення емоційного контакту з дітьми та добрих міжособистісних відносин між ними. Для цього використовуються такі нескладні за своїм сюжетом ігри як «У нас у гостях лялька Аня» та «Лялька Аня хоче спати». Ці ігри допоможуть встановити контакт із дітьми, подолати труднощі, які цілком закономірно можуть виникнути у процесі спілкування з ними, створять сприятливу та спокійну обстановку в групі.

На даному етапі стимулюється та підтримується мовна активність дітей під час дій із образними іграшками. Діти знайомляться з предметами, необхідними для гри з лялькою (одяг, посуд, меблі), вчити дітей показувати та називати їх (мімікою, жестами, словами).

В результаті проведених занять з формування зв'язного мовлення у дітей із затримкою психічного розвитку за допомогою сюжетно-рольових ігор покращиться мовна активність. А саме, збільшиться активний та пасивний словник, з'явиться інтерес та потреба в емоційному спілкуванні з дорослими та однолітками.

Сінквейни у роботі з дітьми дошкільного віку із ЗПР також дають позитивний результат у розвитку їх мовлення. Сінквейн походить від французького слова – «п'ять». Це творча робота, яка має форму вірша, що складається з п'яти нерифмованих рядків.

Є два основні правила складання сінквейну: перше правило складання класичного сінквейну полягає у підрахуванні складів у кожному з п'яти рядків. Другим правилом найбільш поширеного дидактичного сінквейну є змістовна синтаксична сторона кожного рядка.

Складаючи дидактичний сінквейн, дітям необхідно з усього свого лексичного запасу знайти необхідні слова-ознаки, слова-дії, скласти

поширене речення з цими словами, підібрати слово, яке асоціативно пов'язане із цим поняттям.

Можливо, цей вид роботи привабить дітей і їм буде цікаво занурюватися в даний вид роботи, тим самим розвиваючи свою мову. При цьому буде зберігатися логічність їх висловлювань та послідовність викладів.

Здоров'язберігаючі технології також грають одну з важливих ролей у розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку. До таких відноситься розвиток мовного дихання, яке відіграє велику значимість у вихованні правильності та ясності мови.

Для того, щоб розвинути правильне мовленнєве дихання дітей, налічується дуже багато гімнастик для дихання. Щоб навчити дітей робити швидкий глибокий вдих, а потім плавний тривалий видих, застосовують такі іграшки як дудочки, свистульки, мильні бульбашки.

Можна запропонувати дітям дмухати на паперові іграшки, кульбабу, свічку, пір'їнки, ватяну кульку, сніжинки на долонях, для розвитку сильного та цілеспрямованого видиху. Правильне мовленнєве дихання дозволить дитині покращити якість не тільки вимови, а й самої мови, голосу. Вона не здаватиметься монотонною, гугнявою, без емоційної.

Спираючись на будь-яку з найрізноманітніших методик, слід враховувати те, що перед початком такої роботи з дітьми необхідно підготувати їх, провести розмову, у доступній формі пояснити дитині, чим ви будете займатися і чого вони повинні навчитися після цього виду роботи.

Варто приділяти більше уваги особистому досвіду дитини, застосовувати творчі завдання. Розвивати його фантазію. Давати велику ініціативу дитині під час розмови, у розвиток його монологічного боку промови.

Третя умова – організація освітньої взаємодії з батьками. Включення батьків у педагогічний процес є найважливішою умовою повноцінного розвитку зв'язного мовлення. Як відомо, освітньо-виховний вплив складається з двох взаємопов'язаних процесів – організації різних форм

допомоги батькам та змістовно-педагогічної роботи з дитиною. Такий підхід до виховання дітей в умовах дошкільного навчального закладу забезпечує безперервність педагогічного впливу. Найважливішою умовою наступності є встановлення довірчого ділового контакту між сім'єю та дитячим садком, у ході якого коригуються позиції батьків та педагогів. Жодна, навіть сама найкраща, розвиваюча програма не може дати повноцінних результатів, якщо вона не вирішується спільно з сім'єю, якщо в дошкільній установі не створено умов для залучення батьків до участі у освітньо-виховному процесі. Опанування дитиною зв'язного мовлення успішніше йде тоді, коли з нею займаються не лише у дошкільній установі, а й у сім'ї [54, с. 30].

У разі розвитку сучасного суспільства, коли молоді сім'ї орієнтовані на матеріальне благополуччя та кар'єрне зростання, діти мало проводять часу з батьками (дедалі більше за комп'ютером, біля телевізора або зі своїми іграшками) та рідко слухають розповіді та казки з вуст мами чи тата, а проведені вдома розвиваючі мовленнєві заняття – це взагалі рідкість. У міру дорослішання дитини, батьки турбуються про розвиток її творчого потенціалу, мислення, логіки і часом упускають таку не менш важливу деталь, як розвиток зв'язного мовлення. Часто батьки виходять із міркування, що діти, спостерігаючи за ними, самостійно навчаться складно викладати свої думки. Але це не так, дитині потрібно допомагати встановлювати логічні зв'язки свого зв'язного мовлення. Саме батьки, а не лише фахівці дошкільних закладів, грають велику роль формуванні зв'язного мовлення дитини. Від того, як вони говорять з дитиною, скільки уваги приділяють мовленнєвому спілкуванню, багато в чому залежить успіх дошкільника у засвоєнні зв'язного мовлення. Систематична та цілеспрямована допомога сім'ї дитині щодо розвитку зв'язного мовлення у поєднанні з адекватним використанням рекомендацій педагогів та спеціалістів дитячого садка на різних етапах навчання сприяє найбільш ефективному формуванню зв'язного мовлення дошкільника. На жаль, багато батьків у наш час часто забувають про це і пускають процес розвитку зв'язного мовлення на самоплив.

Однією з форм роботи з батьками, спрямованої на підвищення компетентності батьків у питаннях розвитку зв'язного мовлення дитини, може бути проведення батьківських зборів на тему: «Роль батьків у розвитку зв'язного мовлення дітей». Метою цих зборів є – пояснити батькам, яку роль вони відіграють у розвитку мовлення своєї дитини.

У приймальні групи доцільно оформити інформаційний стенд з розвитку зв'язного мовлення. Інформацією, розміщеною на ньому, може бути консультація «Ознайомлення з особливостями мовного розвитку дітей певного віку. Надалі можна розміщувати інформацію, яка цікавить батьків. Батькам можна запропонувати рекомендації: книги, які потрібно читати дітям різного дошкільного віку; вірші, прислів'я, лічилки, скороговки для заучування з дітьми вдома, загадки.

Наступна форма роботи з батьками – дні відчинених дверей. Цими днями батьки матимуть можливість побачити безпосередньо-освітню діяльність вихователя з дітьми із ЗПР, у процесі якої педагоги покажуть, чим і як слід займатися з дитиною, як використовувати практичний матеріал удома під час ігор для розвитку зв'язного мовлення.

Також доцільно проводити спільні дозвілля. Ця форма роботи допоможе встановити теплі неформальні відносини між вихователями та батьками, а також довірчі відносини між батьками та дітьми, що сприяє підвищенню педагогічної культури батьків та збагачення словника дітей. До спільним дозвіллям відносять: літературні вечори; фольклорні свята; ярмарки та ін. [28, с. 60]

Таким чином, кожна з перерахованих вище методик має місце бути в корекції зв'язного мовлення, але при виборі технології формування зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку із ЗПР та при застосуванні їх у роботі, потрібно викликати інтерес та бажання дітей до певного типу діяльності, важливо врахувати вікові та індивідуальні особливості.

Висновки до розділу 1

На основі теоретичного аналізу літератури можна зробити висновок, що існують різні теоретичні підходи до визначення поняття «зв'язного мовлення», однак вони мають спільні чинники. Так, більшість зарубіжних та вітчизняних вчених вважають, що зв'язне мовлення є найбільш складною формою мовної діяльності. Воно має характер послідовного систематичного розгорнутого викладу. У формуванні зв'язного мовлення чітко виступає тісний зв'язок мовного та розумового розвитку дітей, розвитку їх мислення, сприйняття, спостережливості.

Аналіз загальної та спеціальної педагогічної, психологічної та методичної літератури з проблеми дослідження дозволив нам зробити такі висновки:

– в останні десятиліття у ЗДО неухильно зростає кількість дітей, які мають труднощі у навчанні, специфічні особливості розвитку яких кваліфікуються як «затримка психічного розвитку» (ЗПР). Одним із факторів, що перешкоджають повноцінному навчанню дітей, є недостатня сформованість їх зв'язного мовлення;

– у цей час спостерігається стійка тенденція до збільшення числа дітей із порушеннями мовного розвитку. Серед них велика категорія дітей із ЗПР;

– у практиці корекційної педагогіки повністю не вирішені організаційні питання навчання та виховання дітей дошкільного віку з комбінованим (психічними та мовними) порушеннями (ЗПР) у поєднанні із загальним недорозвиненням мовлення.

Тому, на наш погляд, до актуальних завдань, що вимагають рішення на науково-методичному рівні та в практиці корекційно-розвивального навчання дітей дошкільного віку із ЗПР, а саме дітей 5-6 років із ЗПР, слід віднести необхідність розробки та застосування сучасних педагогічних умов.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО РОБОТИ В ІНТЕГРОВАНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ ЗДО

2.1. Вивчення особливостей розвитку зв'язного мовлення у дітей психофізичними розладами: констатувальний етап

У першому розділі нами були розглянуті теоретичні основи розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗПР, уточнено розуміння ключових понять кваліфікаційної роботи, виділені психолого-педагогічні умови формування зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку із ЗПР. Вищевикладені теоретичні положення не є вичерпними для реалізації цілей нашого дослідження, так як необхідне їх практичне підтвердження в умовах експериментальної роботи. Тому в даному параграфі ми розглянемо, як висунутий нами комплекс умов забезпечує можливості формування зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку із ЗПР. Гіпотетично, ми припустили, що формування зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗПР буде проходити більш ефективно, якщо створити такі педагогічні умови:

- використовувати сучасні методи розвитку зв'язного мовлення дітей під час навчально-виховного процесу;
- створення просторового предметно-розвиваючого середовища, яке сприятиме розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників із ЗПР;
- створення розвитку самостійності дітей;
- взаємодія з батьками по створенню умов для формування зв'язного мовлення в умовах сім'ї [23].

Відповідно до гіпотези та завдань дослідження був розроблений план педагогічного експерименту, який включав три самостійні етапи:

констатувальний, формувальний, контрольний. Ці етапи дослідження тісно взаємопов'язані між собою, проте кожен із них має свою мету, зміст і відповідні результати (рис. 2.1.).

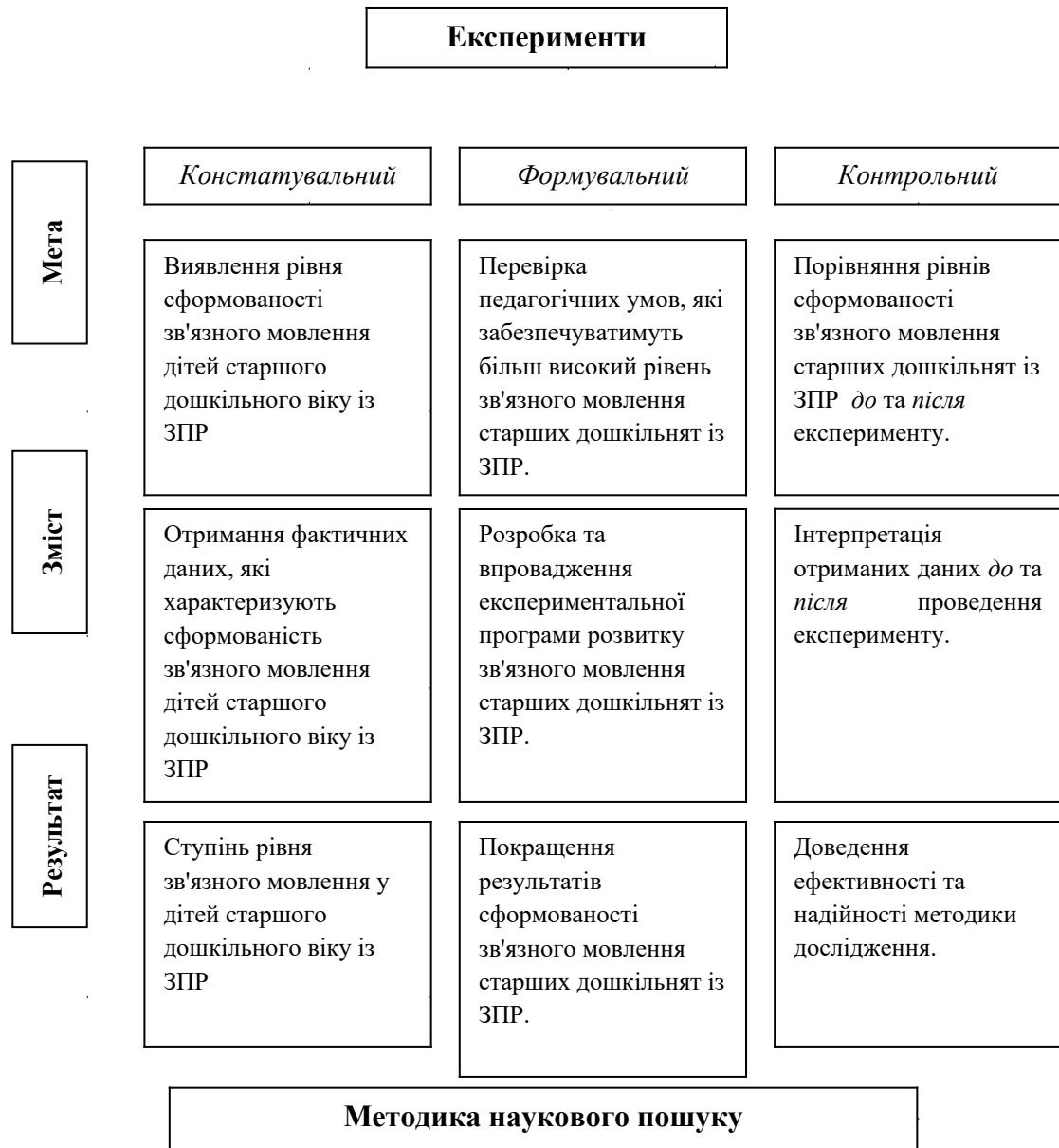

Рис. 2.1. Модель організації та проведення експериментальної частини дослідження

Констатувальний етап дослідження проводився грудень 2020 – лютий 2021 року., мета якого – визначення рівнів сформованості зв'язного мовлення старших дошкільників із ЗПР та розроблення методики діагностики цих рівнів.

На формувальному етапі (березень 2021 року – липень 2021 року) здійснено перевірку розробленої програми з формування зв'язного мовлення старших дошкільників із ЗПР.

Завершально-узагальнювальний етап (вересень 2021 – листопад 2021 року) проводилася обробка даних, зіставлення та оформлення результатів дослідження.

Педагогічний експеримент проводився на базі комунального дошкільного навчального закладу комбінованого типу «Ясла-садок №165 «Катруся» Маріупольської міської ради Донецької області», у якій брали участь 10 дітей старшого дошкільного віку з затримкою психічного розвитку. До експериментальної групи (ЕГ) входило 5 дітей, до контрольної групи (КГ) – 5 дітей. Списки дітей представлені у додатку 1.

Виходячи з поставленої мети, нами була розроблена функціональна модель констатувального етапу дослідження (рис. 2.2).

Основними методами констатувального експерименту були:

1. Анкетування вихователів;
2. Аналіз календарних планів освітньо-виховної роботи;
3. Аналіз просторово-предметного середовища;
4. Діагностування зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗПР.

Констатувальний експеримент включав два взаємопов'язані етапи:

– *перший етап* був спрямований на визначення рівня обізнаності вихователів дитячого садка з проблеми формування зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗПР;

– *другий етап* констатувального експерименту мав на меті визначення рівня сформованості зв'язного мовлення у старших дошкільнят із ЗПР.

Перший етап дослідження почався з анкетування вихователів комунального дошкільного навчального закладу комбінованого типу «Ясла-садок №165 «Катруся» Маріупольської міської ради Донецької області».

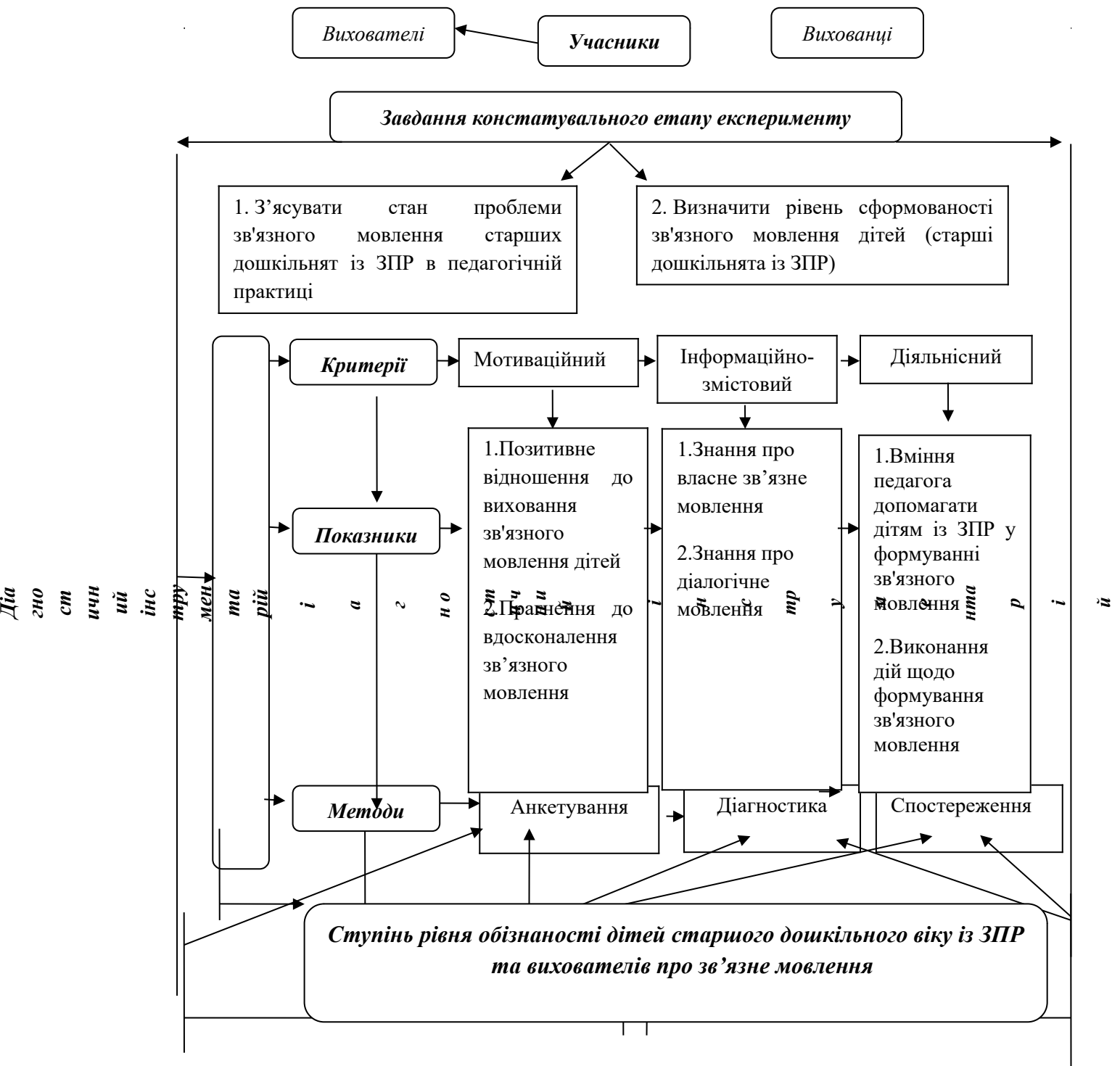

Рис. 2.2. Функціональна модель констатувального етапу дослідження

Було проведено анкетування 10 вихователів. Отриманий фактичний матеріал дав підстави для визначення ставлення педагогів щодо оцінювання реального стану формування зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку із ЗПР. Застосування методу анкетування дозволило визначити педагогічні умови, які застосовуються вихователі. Розроблена анкета містила 7 питань (Додаток 2) [7, с. 3].

Так за результатами анкетування, було встановлено, що лише 4 вихователів (40%) правильно розуміють суть формування зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗПР. Один вихователь (10%) дав неоднозначну відповідь на запитання «Що Ви розумієте під формуванням зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗПР?». Вихователь дав таке пояснення, а саме: «Формування зв'язного мовлення – це виховання у дітей вміння правильно вимовляти слова, звуки тощо ....». Інші вихователя правильно розуміють суть формування зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗПР.

На питання, чи використовують вони у своїй практиці сучасні прийоми та методи, як засіб формування зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗПР, всі вихователі дали однозначну відповідь – так. Вихователі назвали такі методи та прийоми: мнемо картки, дидактичні ігри, інтерактивні розвивальні вправи, складання сінквейнів, інформаційно-комунікаційні технології та ін. Однак 2 вихователі (20%) зазначили, що не завжди вдається застосовувати методи інформаційно-комунікаційних технологій у зв'язку з браком проекторів та мультимедійних дошок.

На питання «Яких педагогічних умов треба дотримуватись при формуванні зв'язного мовлення у старших дошкільнят із ЗПР?» майже всі 8 (80%) відповіли: створення активного розвивального середовища, поєднання методів і засобів набуття дітьми мовленнєвого практичного досвіду та робота з батьками. Лише 2 (20%) вихователів не сказали про роботу з батьками, тобто переклали всю роботу з формування зв'язного мовлення на себе.

Вихователі стверджують, що основними труднощами під час формування зв'язного мовлення є те, що діти із ЗПР мають маленький словниковий запас, не вміють налагоджувати спілкування з іншими дітьми, не вміють виражати свою власну думку та ін. Всі 10 вихователів (100%) зазначили, що вони стикаються з такою проблемою – як незацікавленість дітей та їх байдужість.

Всі 10 вихователів (100%) зазначили, що вони б із задоволенням переглянули відкриті заняття у досвідчених педагогів та відвідали семінари-практикуми де розповідають про новітні методи та прийоми розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗПР.

Таким чином, з анкетних даних можемо зробити висновок, що вихователі не достатньо обізнані в питаннях формування зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗПР та деякі з них потребують додаткової консультації.

Наступний метод програми констатувального етапу – *аналіз календарних планів вихователів* проводився з метою вивчення змісту і особливостей планування вихователями роботи з формування зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗПР.

План аналізу :

- визначити, чи знайшла дана тема належне відображення у календарному плануванні вихователів;
- розглянути блок освітньо-виховної роботи.

Аналіз календарного планування показав, що освітньо-виховний процес в групі ведеться згідно вимог програми для дітей старшого дошкільного віку «Дитина» [55]. В роботі з дітьми старшого дошкільного віку розвиток зв'язного мовлення займає чинне місце. Заняття з розвитку зв'язного мовлення проводяться двічі на тиждень. Під кінець року діти повинні називати предмети, дії, властивості предметів; знати та розуміти зміст скоромовок, загадок, приказок; уміти добирати синоніми, антоніми, омоніми; вживати слова при визначенні якостей і властивостей об'єктів, що характеризують зовнішність, риси, поведінку людей і тварин; добирати слова, що виражають емоції та різні стани. В календарному плані є такі мовленнєві теми блоку «Людина серед людей», «Наш дитячий садок», «Про ввічливість», «Дружба» та ін.

Незважаючи на те, що в календарному плануванні тема розвитку зв'язного мовлення займає чільне місце, однак окремо розвиток зв'язного

мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗПР не розглядається. Тобто діти із ЗПР займаються по загальній програмі, а це не дозволяє в повній мірі розвивати їх зв'язне мовлення.

У подальшій роботі було доцільним здійснити *аналіз предметно-просторового середовища*, бо саме воно є складовою частиною розвиваючого середовища дошкільного дитинства. Насамперед, це «середовище проживання» дошкільника, тобто група, в якій він перебуває більшу частину часу перебування в дитячому саду, де можна реалізувати власні потреби та інтереси.

Цілісна модель побудови предметно-просторового середовища включає: предметний зміст, його просторову організацію і зміну в часі, відповідних нормативно-правовій базі для відбору обладнання, навчально-методичних та ігрових матеріалів.

Предметно – просторове розвиваюче середовище в групі організовано з урахуванням усіх вимог, де чітко простежуються всі п'ять освітніх областей:

- 1) соціально-комунікативна,
- 2) пізнавальна,
- 3) мовна,
- 4) художньо-естетична,
- 5) фізична.

Окремо хочемо виділити мовленнєву зону. У групі достатньо створено умов для мовленнєвої діяльності дітей. Художня література відповідає віку. Мовленнєвий куточок розташований на рівні росту дітей, місця користування книгами знаходяться у добре освітленому місці, книги супроводжуються яскравими ілюстраціями.

У групі достатньо дидактичних, розвиваючих, настільно-друкованих та творчих ігор фабричного виробництва та виготовлених своїми руками.

У зоні для сюжетно-рольових ігор недостатньо різноманітний ігровий матеріал, але створені відповідні умови для виникнення та розгортання сюжету ігор. У групі є ширма для створення ігрової та театралізованої зони.

В мовленнєвому куточку міститься художня та методична література (казки, вірші, оповідання тощо) та у невеликій кількості посібники з мовленнєвого розвитку вихованців. Однак, майже не представлені тематичні виставки в книжкових куточках, тематичні альбоми, немає матеріалів про письменників, поетів, художників тощо. Окрім того не оформлені правила роботи з книгою відповідно до віку дітей.

Таким чином, насиченість розвиваючого середовища відповідає віковим можливостям дітей старшого дошкільного віку і вони мають вільний доступ до предметів кожної зони.

На останньому етапі з метою вивчення особливостей мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗПР було організовано експериментальне дослідження, яке проводилося на базі комунального дошкільного навчального закладу комбінованого типу «Ясла-садок №165 «Катруся» Маріупольської міської ради Донецької області». У дослідженні брали участь діти старшого дошкільного віку із ЗПР, загальна кількість випробуваних 10 дітей (з них 5 дітей входило контрольної групи (КГ) та 5 дітей до експериментальної групи (ЕГ)). На основі теоретичного аналізу літератури, були умовно виділені критерії рівнів зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗПР (Додаток 3).

Обстеження дітей проводилося таким чином, що для кожного з них створено спеціально організовані умови, так само обстеження проводилося з кожною дитиною в індивідуальній формі.

Мета дослідження: виявити особливості мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку з ЗПР.

Завданнями констатувального експерименту були:

1. Здійснити добір діагностичного інструментарію для вивчення стану зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з ЗПР.
2. Провести обстеження стану зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з затримкою психічного розвитку.

3. Провести підсумки отриманих результатів діагностики – сформулювати кількісний та якісний аналіз щодо особливостей зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з затримкою психічного розвитку.

Програма дослідження включала в себе ряд етапів, в ході яких було вивчено стан зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з затримкою психічного розвитку.

З метою вивчення стану зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з ЗПР були використані наступні методи:

- теоретичні: аналіз загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження;
- емпіричні: педагогічний експеримент;
- статистичні: кількісний і якісний аналіз експериментальних даних.

Для проведення дослідження для формування групи враховувалися:

1. Вік піддослідних (5-6 років),
2. Характер дефекту (затримка психічного розвитку).

На основі вивчення психолого-педагогічної та медичної документації, бесід з педагогами та батьками, спостережень за дітьми були отримані такі дані про піддослідних, які увійшли до складу групи:

- до експериментальної групи (ЕГ) увійшло: 4 хлопчика та 1 дівчинка; до контрольної групи (КГ) – також 4 хлопчиків та 1 дівчинка;
- 9 дітей 5-ти років та 1 дитина 6-річного віку;
- за даними медичного висновку у всіх дошкільників є діагноз ЗПР;
- у 8 дітей рівень пізнавального розвитку нижчий за вікову норму, у 2 дітей рівень пізнавального розвитку незначно нижчий за вікову норму.

Дані спостережень за дітьми показали недостатній розвиток пам'яті, уваги, пізнавальної діяльності, розумових операцій. Дітям із ЗПР властиво порушення координації рухів; загальної, тонкої та мовної моторики.

Для проведення експериментальної частини нашої роботи ми використали серію завдань для дослідження зв'язного мовлення взятих із «Діагностика мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку», автор – Катерина Крутій [38].

Для комплексного дослідження зв'язного мовлення дітей із затримкою психічного розвитку нами використовувалися ряд завдань, що включають себе:

- складання закінченого висловлювання по дії, зображеній на картинці;
- складання розповіді за допомогою серії сюжетних картинок, які пов'язані між собою певною тематикою;
- переказ літературного тексту (невеликого за обсягом, знайомого та простого за своєю структурою);

Завдання 1. Складання закінченого висловлювання по дії, зображеній на картинці.

Мета: виявити вміння дітей складати адекватне закінчене висловлювання на рівні фрази за окремими сюжетними картинками.

Для проведення дослідження були використані картинки такого змісту (Додаток 4):

1. Дівчинка поливає квіти;
2. Хлопчик ловить рибу;
3. Дівчинка котить коляску з лялькою;
4. Дівчинка стоїть та плаче, бо м'яч упав у воду;

Дослідження проводили в індивідуальній формі. При показі кожної картинки дитині ставилося питання – інструкція: «Скажи, що тут намальовано? Хто це? Що він (вона) робить?»

Характеристика рівнів виконання завдання 1 представлено у додатку 5.

В результаті проведення даного завдання було встановлено, що найкраще з усієї експериментальної групи впоралися Микола Б. та Марк К., вони показали достатній рівень. Приклад відповіді Миколи Б. на запитання «Що тут намальовано?»: «Дівчинка поливає квіти водою... щоб вони вирости» – побудова складного речення, але з наявністю паузи. Серед дітей контрольної групи високого рівня не було встановлено. Двоє дітей (40%) мають достатній рівень – це Давид М. та Єлизавета С. На середньому рівні 2 дитини ЕГ (Вікторія Х. та Олександр Б.) та 3 дитини КГ (Михайло Л., Роман М., Тарас П.). Найменший рівень за дане завдання отримав лише Олександр Н. з ЕГ.

У цьому завданні зверталася увага на здатність дитини скласти закінчене висловлювання на рівні фрази, граматично правильна побудова фрази. У виконанні цього завдання, дітьми експериментальної групи, відзначаються такі особливості: складаючи фразовий вислів, діти підміняли його простим перерахуванням зображених дій. Наприклад, запитавши «Що тут намальовано?» Олександр Б. відповідав: «Хлопчик... риба.»; складаючи фразу дітям було потрібне додаткове питання, яке вказувало на дію, зображену на малюнку. Відзначається наявність пауз, пошук необхідного слова, наявність пропусків значних смислових ланок мовного висловлювання. Наприклад, на картинці, де зображена дівчинка, яка везе ляльку у візку, Тарас П. сказав: «Дівчинка котить коляску». Це може бути пов'язано з тим, що є порушення смислової операції програмування. Зазначаються порушення у граматичному оформленні висловлювання – це помилки у вживанні словоформ, які порушують зв'язок слів у реченні, порушення нормативного порядку слів. Наприклад, відповідь Вікторії Х. на запитання «Що зображено на малюнку?»: «Хлопчик ... риба ... ловить ... вудка».

Було помічено, що діти намагаються виявити інтерес до даних типів завдань, їм хочеться виявити себе, почути похвалу. Тому, за будь-яких результатів потрібно заохочувати дитину, даючи їй зрозуміти, що її

діяльність має позитивний результат, спрямований на поліпшення динаміки його мови загалом, і, відповідно, зв'язного мовлення.

На рисунку 2.3. представлені результати завдання1 дітей ЕГ та КГ.

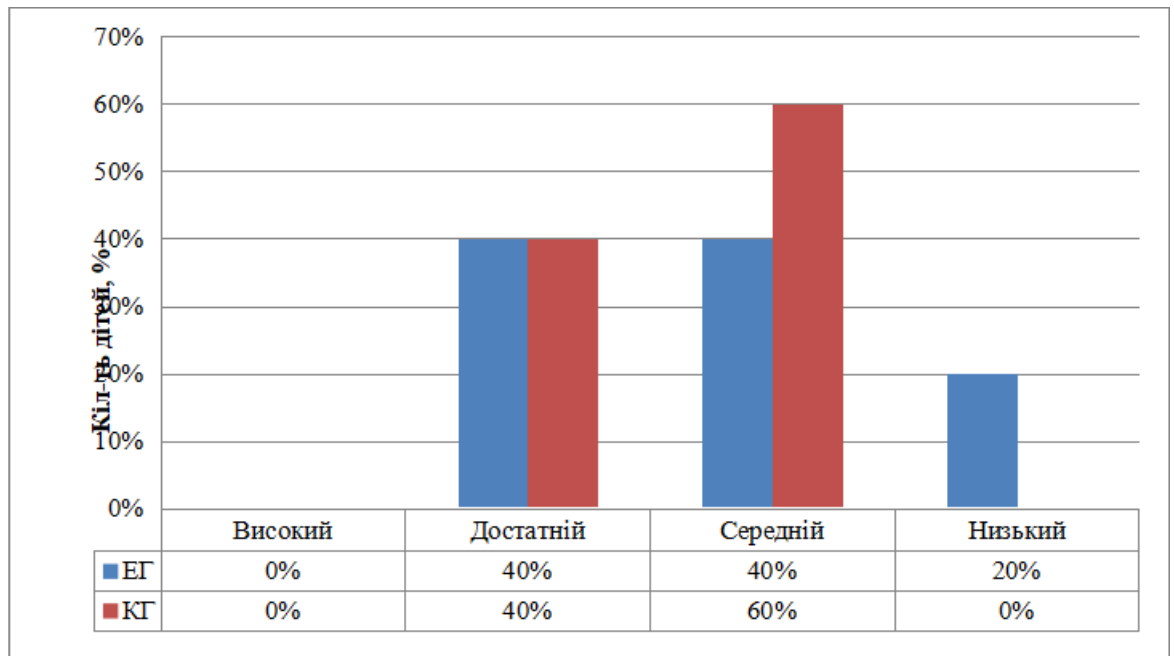

Рис. 2.3. Результати вивчення рівня розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку на констатуючому етапі експерименту (Складання закінченого висловлювання по дії, зображеній на картинці» під час констатувального етапу експерименту)

Завдання 2. Складання розповіді за допомогою серії сюжетних картинок, які пов'язані між собою певною тематикою.

Мета: скласти розповідь за допомогою серії сюжетних картинок (побудова програми висловлювання опосередковано зовнішніми опорами, що полегшує виконання завдання)

Матеріал: серія сюжетних картинок (Додаток 6).

Інструкція: розклади картинки за порядком і склади розповідь. Картинки у правильній послідовності розкладаються перед дитиною та дають уважно їх розглянути. Складання оповідання передусе огляд предметного

змісту кожної картинки з поясненням значення окремих деталей. При утрудненні, окрім питань, що наводять, застосовується жестова вказівка на відповідну картинку чи конкретну деталь.

Характеристика рівнів виконання завдання 1 представлено у додатку 7.

За результатами констатувального експерименту було встановлено, що найуспішніше з цим видом завдання впоралося 2 хлопчика – Марк К. (20%) ЕГ та Давид М. (20%) КГ. Ці діти склали розповідь з невеликою допомогою логопеда, отже показали достатній рівень. Середній рівень у 3 дітей ЕГ (60%) та 4 дітей КГ (80%). Низькі результати показав хлопчик з ЕГ – Олександр Н. (20%).

Під час діагностування при складанні оповідання з серії сюжетних картинок у більшості дітей як ЕГ та і КГ відзначалося невелике спотворення ситуації, неправильне відтворення причинно-наслідкового зв'язку. Також, нерідко респонденти обмежувалися перерахуванням об'єктів на зображенні чи дій, могли неправильно розкласти картинки у правильній послідовності.

Було неточне вживання слів, у деяких випадках оповідання зводилось до відповіді на питання і втрачало характер зв'язкової розповіді

Рівні, виявлені під час проведення дослідження складання зв'язного сюжетного оповідання на основі наочного змісту послідовних фрагментів-епізодів представлені у вигляді гістограми (рис. 2.4.).

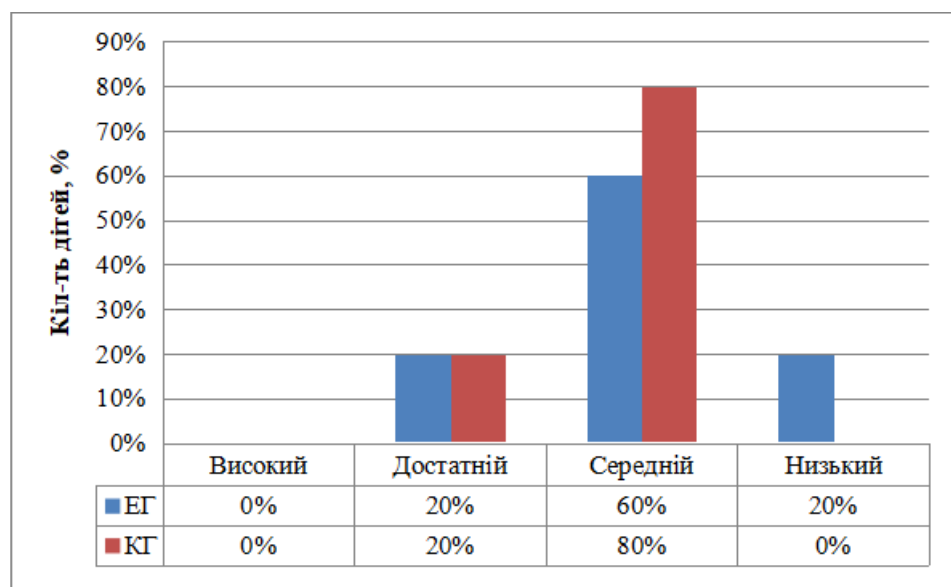

Рис. 2.4. Результати вивчення рівня розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку на констатуючому етапі експерименту (Складання розповіді за допомогою серії сюжетних картинок, які пов'язані між собою певною тематикою» під час констатувального етапу експерименту)

Завдання 3. Переказ літературного тексту (невеликого за обсягом, знайомого та простого за своєю структурою).

Мета: виявити вміння дітей відтворювати невеликий за обсягом та простий структурою літературний текст.

Дослідження проводили в індивідуальній формі. Для цього ми використали оповідання «Сонце і сонечко» В. Сухомлинського (Додаток 7). Текст оповідання прочитувався двічі, перед повторним читанням давалася установка на складання переказу. При аналізі складених переказів особлива увага зверталася на повноту передачі змісту тексту, наявність смислових перепусток, повторів, дотримання логічної послідовності викладу, а також наявність смислового та синтаксичного зв'язку між реченнями, частинами оповідання. Характеристика рівнів виконання завдання 3 представлена у додатку 8.

Результати вивчення рівня розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку на констатуючому етапі експерименту (Переказ тексту) представлено на рис. 2.5.

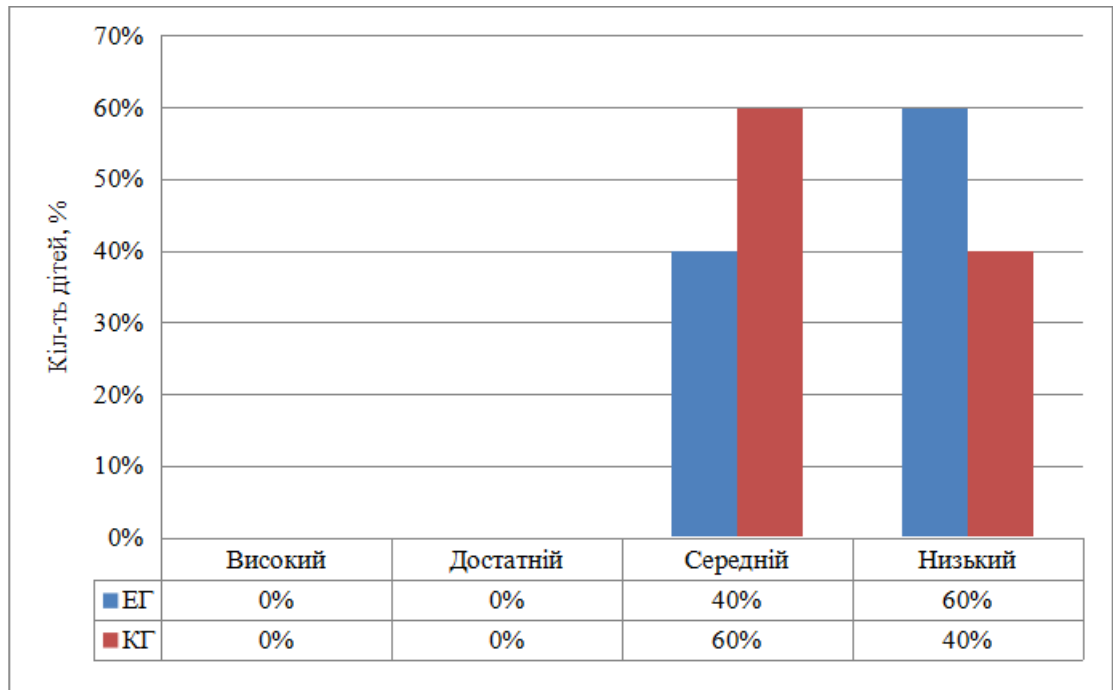

Рис. 2.5. Результати вивчення рівня розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку на констатуючому етапі експерименту (Переказ тексту)

Так, за результатами проведеного дослідження було встановлено, що 2 дітей EG (40%) та 3 дітей КГ (60%) мають середнім рівень. Вони склали переказ оповідання з деякою допомогою (спонукання, що стимулюють питання), але повністю передається зміст тексту, спостерігалось дотримання логічної послідовності викладу. Усі частини оповідання діти розмістили у правильній послідовності, але деякі повтори у тексті передали з помилками.

При нагадуванні помилки діти усунули. Також у цих дітей спостерігається порушення граматичного оформлення деяких фраз. Наприклад: Олександр Б. (EG): «Восени заховалось Сонечко під деревом. Спить собі комашка, не боїться морозів страшних та ін.» Михайло Л.: «Не вилазь, Сонечку! Сховайся! Рано тобі ще літати, мороз хитрий – уб'є тебе!».

В EG було виявлено 3 дітей з низьким рівнем зв'язного мовлення (60%) та 2 дітей КГ (40%). Ці діти завдання виконати не змогли, незважаючи на допомогу, що їм надавалася. Ними просто перераховувалися події оповідання

в хаотичному порядку, без дій та прямої мови. Наприклад, Вікторія Х.: «Сонечко, сонце, мороз сильний, весна можна летіти».

Отже, у дітей обох груп (ЕГ та КГ) із ЗПР порушено формування всіх мовних умінь, особливо страждають фонематичний слух, активний словниковий запас, не сформований граматичний лад мови.

Результати дослідження зв'язного мовлення у дітей із затримкою психічного розвитку показали недостатність розвитку. У дітей, які брали участь у дослідженні, наголошуються недоліки у граматичному оформленні висловлювань, лексичні труднощі (пошук потрібного слова, що обумовлено бідністю словникового запасу та ін.), порушення зв'язності оповідання (перепустки моментів дії, відсутність зв'язку між частинами речення та ін.). Проведене дослідження виявило якісне та кількісне зниження рівня сформованості зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку, що доводить необхідність проведення цілеспрямованої роботи з формування зв'язного мовлення

В результаті дослідження зв'язного мовлення у дітей з ЗПР переважає:

- спотворення логіки та послідовності висловлювання;
- фрагментарність, «зісковзування» з теми, що веде до утворення побічних асоціацій;
- швидка виснажування внутрішніх спонукань до мови;
- бідність та шаблонність лексичного та граматичного ладу, наявність рис, властивих ситуативному мовленні (невиправдана кількість займенників, порушення програмування та структурування ініціативних висловлювань);
- пасивності у спілкуванні, переважання реактивних висловлювань;
- перестрибування з однієї події на іншу.

Проведений аналіз показав необхідність підвищення ефективної роботи педагога – фахівця з формування всіх мовних умінь у дітей із затримкою психічного розвитку.

Отже, корекційна робота з подолання перерахованих вище недоліків сприятиме вдосконаленню зв'язного мовлення у дітей із затримкою психічного розвитку.

2.2. Експериментальна перевірка педагогічних умов формування зв'язного мовлення у дітей із затримкою психічного розвитку: формувальний етап

Вивчення теоретичних положень досліджуваної проблеми формування зв'язного мовлення у дітей із затримкою психічного розвитку, з'ясування ступеня зацікавленості вихователів у формуванні зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗПР дозволяє перейти до опису експериментальної роботи з реалізації педагогічних умов, спрямованих на ефективне формування зв'язного мовлення у дітей.

В експерименті приймали участь 5 дітей старшого дошкільного віку з ЗПР, які ходять до комунального дошкільного навчального закладу комбінованого типу «Ясла-садок №165 «Катруся» Маріупольської міської ради Донецької області. Список дітей ЕГ наведений у додатку 1.

У робочій гіпотезі було висунуте припущення про те, розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗПР сприяє:

- використання на індивідуальних та парних заняттях сучасних методів та засобів навчання;
- створення предметно-розвиваючого середовища у групі ЗДО;
- забезпечення позитивної мотивації до зв'язного мовлення;
- робота з батьками.

Метою формувального експерименту було експериментально перевірити ефективність використання сучасних педагогічних умов розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з ЗПР.

Виходячи з поставленої мети, нами була розроблена структурно-функціональна модель формувального експерименту (рис. 2.6.).

Для формування зв'язного мовлення у дітей із затримкою психічного розвитку, на формувальному етапі були використані наступні методи та прийоми:

1. Словесні: питання, які спонукають до розумової діяльності, вказівка, пояснення, педагогічна оцінка (заохочення, осуд, схвалення; похвала, роз'яснення);
2. Наочні: оснащення процесу навчання ілюстративним матеріалом, показ способу дій, показ зразка;
3. Практичні: введення елементів змагання, створення проблемної ситуації, вправи, тренування, залучення дітей до проведення парних занять.

Основною формою реалізації роботи з формування зв'язного мовлення у дітей з ЗПР були: індивідуальна (проводились з одним вихованцем, або групою дітей 2-5 чоловік) та самостійна діяльність.

Для здійснення формувального експерименту нами була розроблена експериментальна методика, яка концептуально відповідає теоретичним положенням кваліфікаційної роботи.

Її суть полягає в оптимальному наповненні мовленнєвих занять новітніми методами та прийомами розвитку зв'язного мовлення. В основі методики лежить використання сучасних прийомів логопедичної роботи.

З метою підвищення рівня зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з ЗПР була запропонована серія занять: 5 індивідуальних занять та 5 групових (або парних) занять.

Мета: експериментально перевірити ефективність використання сучасних педагогічних умов розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з ЗПР.

Завдання формувального етапу експерименту

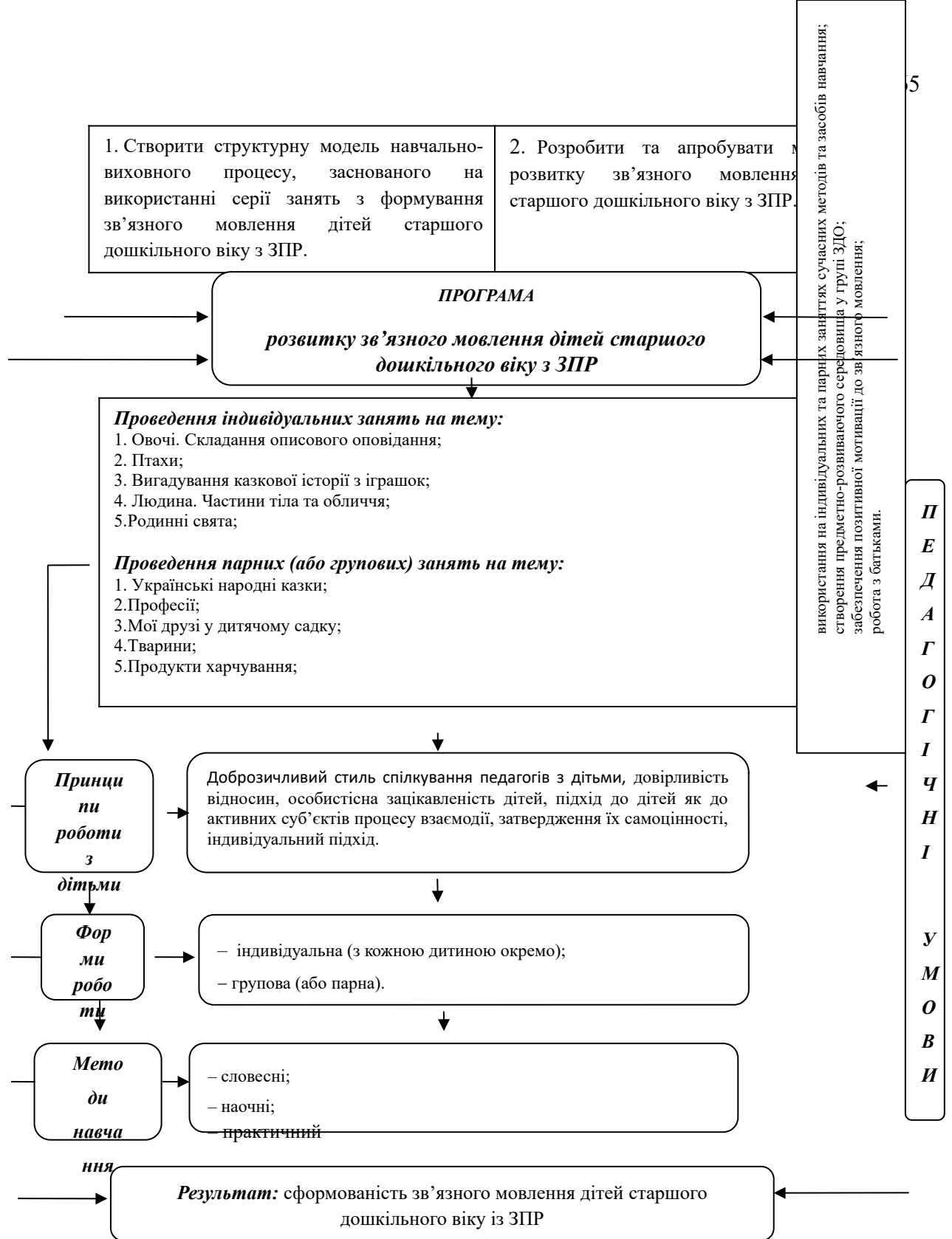

Рис. 2.6. Структурно-функціональна модель формувального експерименту

В основу розроблених конспектів занять нами була взята освітня програма для дітей від 2 до 7 років «Дитина» за редакцією Г. Біленька, О. Богініч, Н. Богданець-Білокаленко, 2016 року випуску за якою займаються діти старшого дошкільного віку у комунальному дошкільному навчальному

закладі комбінованого типу «Ясла-садок №165 «Катруся» Маріупольської міської ради Донецької області.

Логопедичні заняття в нашому дослідженні були розроблені, не виходячи за рамки даної освітньої програми. Ми створили заняття за темами, представленим в підручниках і методичних рекомендаціях для вихователя за програмою «Дитина». Це було зроблено з метою забезпечити дітям старшого дошкільного віку із ЗПР вивчення матеріалу, необхідного програмою, при цьому не навантажуючи їх додатково і не ущільнюючи графік вивчення нового матеріалу. Таким чином, теми занять ґрунтувалися на основі освітньої програми для дітей від 2 до 7 років «Дитина», при цьому зміст занять було істотно перероблено для досягнення мети експерименту. Календарне планування можна побачити в *додатку 10*. Розробки індивідуальних занять представлені в *додатках 11, 12*. Розробки парних (групових) занять представлені в *додатках 13,14*.

У теоретичній частині роботи були розкриті методичні аспекти формування зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗПР. Зокрема, були розглянуті педагогічні умови і конкретні прийоми формування зв'язного мовлення. Матеріал, запропонований дітям старшого дошкільного віку із ЗПР, відповідав їх віковим і психологічним особливостям. Вивчені теми викликали зацікавленість і активність в процесі роботи над ними. Крім того, нами були враховані результати констатувального експерименту, тому рівень складності і обсяг всіх завдань був підібраний з опорою на категорію дітей старшого дошкільного віку з ЗПР і на їх рівень сформованості зв'язного мовлення.

Мета цих занять однакова – формування зв'язного мовлення дітей ЕГ з ЗПР. Під час проведення цих занять застосовувались такі методи та прийоми: мнемо-карти, кроссенс, ґрунування, сенкан, метод «Шести капелюхів мислення» Едварда де Боно, інтерактивний прийом «Мікрофон», мозкова атака, прийом «Товсті та тонкі питання», дидактичні ігри та ін.

Використання вищезазначених прийомів та методів формування зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗПР було реалізовано на наступних етапах заняття:

- під час актуалізації опорних знань дітей;
- у процесі вивчення нового матеріалу;
- під час закріплення вивченого матеріалу;
- у ході підбиття підсумків заняття.

Розглянемо деякі приклади використання запропонованих методів та прийомів, які ми використовували в нашому комплексі занять для досягнення мети експерименту.

Так, заняття з теми «Українські народні казки» дуже сподобалось дітям, викликало у них живий відгук і тому легко засвоїлось. Під час згадування українських народних казок дітям було запропоновано інтерактивний метод «Гронування» (додаток 13). Цей метод представляє собою асоціативний куш («бенгальський вогник»), який спонукає дитину думати вільно та відкрито з певної теми. Він націлений передусім на стимулювання мислення дитини та на розвиток зв'язного мовлення.

Для розвитку словникового запасу дітей був використаний сучасний методичний прийом візуалізації навчального матеріалу *кросенс*. Так, на заняття після прочитання української народної казки «Рукавичка» логопед запропонував дітям скласти разом кросенс, спираючись на текст казки та виділити дев'ять основних його епізодів (додаток 13).

Таким чином діти старшого дошкільного віку із ЗПР були мотивовані на обговорення цієї казки, залучені в активну смислову роботу над казкою, на відміну від стандартних занять, коли діти по черзі переказують зміст твору, який прочитав їм педагог.

При вивченні теми «Професії» дітям був запропонована *методика «Шести капелюхів мислення»* (six thinking hats) Е. де Боно. Цей метод

дозволив нам структурувати і зробити найбільш ефективною роботу над вивченням різних професій (додаток 14).

Для розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗПР ефективним є метод мнемотехніки. Цей візуальний метод допомагає дітям запам'ятати інформацію з опорою на малюнок. Так при вивченні теми «Прахи» завдяки методу мнемотехніки всі діти змогли запам'ятати вірш (див. додаток 11).

При вивченні теми «Людина. Частина тіла та обличчя» ми використали метод *фішбоун*. Схема «риб'ячого скелета» дозволила підбирати відповідне рішення проблемної ситуації, генеруючи нові ідеї, спрямовані на прискорення та полегшення процесу мислення. Цей метод дозволив дітям ЕГ з ЗПР швидко та чітко сформулювати свої думки стосовно частин тіла та їх призначення.

Наприкінці заняття діти склали сінквейн, або його ще називають сенкан. Цей метод дозволяє в декількох словах викласти навчальний матеріал на певну тему і домогтися більш глибокого його осмислення.

Правила складання сінквейна:

1. У першому рядку одним словом позначається тема (іменником);
2. Другий рядок – опис теми двома словами (прикметники);
3. Третій рядок – опис дії в рамках цієї теми трьома словами (дієслова, дієприкметники);
4. Четвертий рядок – фраза з чотирьох слів, що виражає відношення до теми (різні частини мови);
5. П'ятий рядок – одне слово, синонім теми.

Сінквейн – швидкий, але потужний інструмент для рефлексії, оскільки він дає можливість резюмувати інформацію, викладати складні ідеї, почуття і уявлення в декількох словах. Безумовно, цікаво використання сінквейна як засобу розвитку зв'язного мовлення.

Окрім того під час кожного заняття з дітьми ЕГ спрямованого на розвиток зв'язного приділялась увага розвитку у дошкільнят вміння слухати

та розуміти звернену до них мову, а також закріплення у мовленні дітей лексико-граматичні конструкції, що включають іменники в формі множини, іменники зі зменшувально лагідним значенням, дієслова однини та множини минулого часу, які часто вживаються в дитячій мові.

Розповідаючи дітям казки чи читаючи оповідання на заняттях, діти вчилися уважно слухати звернену до них мову після читання задавалися питання щодо змісту прослуханого тексту, дітям пропонувалося вибрати картинки, які відповідали пройденому матеріалу. При цьому відпрацьовувалися ті назви предметів, дій, ознак, які були заздалегідь заплановані.

Особлива увага приділялася закріпленню зв'язного мовлення, послідовного та виразного переказу літературних творів; значне місце відводилося вправам зі складання складних сюжетних оповідань, казок, оповідань із особистого досвіду. У цю корекційно-виховну роботу з дітьми з ЗПР включалися наступні завдання: складання висловлювань щодо наочного сприйняття, відтворення прослуханого тексту, оповідання з елементами творчості.

Навчання розповіді з опорою на готовий сюжет розпочиналося з роботи з сюжетних картинок, які зображують лише одну дію, причому спочатку пред'являлися картинки, де головною дійовою особою є людина, дитина або дорослий (дівчинка грає в ляльки; хлопчик; катає машинку; тато читає газету; мама готує; бабуся в'яже светр та ін.). Через кілька занять, коли діти правильно граматично оформляли речення, їм пред'являли картинки, у яких тварини здійснюють різну дію (кіт п'є молоко; корова їсть траву.)

Протягом усього періоду навчання діти навчалися свідомо аналізувати слова, називати звуки, самостійно об'єднувати звуки у слова.

Вправи у звуковому аналізі та синтезі з опорою на чіткі кінестетичні та слухові відчуття, у свою чергу, сприяють оволодіння звуками мови. Це має велике значення для введення в мову поставлених чи уточнених у вимові звуків.

На всіх етапах корекційного навчання закріплення правильної вимови звуків поєднувалося з розвитком дикції та усуненням труднощів у вимові слів складного звукоскладового складу.

На етапах остаточного закріплення правильної вимови кожного з звуків і слів, що вивчаються, різного звукоскладового складу матеріал корекційних вправ підбирався з урахуванням одночасного розвитку лексичних та граматичних елементів мови.

Ефективність корекційно-виховної роботи в логопедичній групі багато в чому залежить від організації предметно-просторового середовища. Для розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗПР спільною роботою вихователів та логопеда було створено розвиваюче середовище.

Спеціально організований життєвий простір стимулює активність дитини, створює можливість для успішного усунення мовного дефекту, подолання відставання у мовному розвитку, що дозволяє дитині виявляти свої здібності не тільки на заняттях, а й у вільній діяльності, допомагає утвердитися у почутті впевненості у собі, а значить, сприяє всебічному гармонійному розвитку особистості.

Ми організували предметно-розвивальний простір таким чином, щоб кожна дитина мала можливість вправлятися в умінні спостерігати, порівнювати, досягати поставленої мети під наглядом як вихователя та вчителя-логопеда. Предметне середовище у групі ми спроектували відповідно до програми, що реалізується в освітній установі. Створення розвиваючого середовища є одним із основних завдань загальноосвітньої програми.

Мовленнєве розвиваюче середовище в групі представляє систему дидактичних ігор, іграшок, книг, предметів, навчальних зон, що сприяють збагаченню, закріпленню та становленню мовлення. При створенні розвиваючого мовленнєвого середовища ми врахували вікові особливості та

можливості розвитку вищих психічних функцій та всіх сторін мовлення дітей.

Всі приміщення групового блоку були розділені на центри розвитку (зони). У центрах підбирається і розміщується матеріал відповідно до лексичної теми, що дозволяє нам закріплювати лексико-граматичні поняття, розвивати зв'язне мовлення і стежити за звуковимовою.

У груповому приміщенні представлені такі центри, умовно поділені за основними напрямками: «Пізнавально-мовленнєвий розвиток», «Соціально-особистісний розвиток», «Художньо-естетичний розвиток», «Фізичний розвиток».

Найбільш ефективно розвивати зв'язне мовлення дітей дошкільного віку можна переважно в ігровій формі, тому ми разом з дітьми зробили багато дидактичних ігор. Це такі ігри, як гра – ходилка «Подорож містом», розрізні картинки, «Хто ким працює?», «Знайди дерево», «Яка квітка?», «Відгадай загадку». Також спільно з батьками були створені кубики «Збери картинку» з визначними пам'ятками України.

Окрім того, успішність корекційно-виховної роботи з формування зв'язного мовлення дітей із ЗПР передбачає активну участь у ньому батьків. З батьками дітей ЕГ були проведені індивідуальні бесіди, в ході яких батьки отримали консультацію та поради з розвитку зв'язного мовлення дітей вдома.

З батьками у групі був проведений «Батьківський практикум» в індивідуальному порядку. Цей практикум був спрямований на ознайомлення з органами артикуляції. На ньому батьки перед дзеркалами намагалися виконати кілька основних вправ для мови, переконуючись, що це нелегко, тим паче для малюка. Тому їм (батькам) потрібне колосальне терпіння при виконанні з дитиною домашнього завдання, а дитині – допомога та похвала за працю. Також проводилися такі практикуми: «Розвиток мовного дихання», «Загальна та артикуляційна гімнастика», «Дванадцять перешкод на шляху активного слухання або що нам заважає слухати дитину», «Розвиток дрібної моторики руки».

Такі практичні заняття показали всі нюанси у роботі з дітьми вдома, відпрацювання тих чи інших прийомів, які самі батьки не змогли б освоїти тільки за рекомендаціями та записами у зошитах. Якщо щось не виходило знову, то батьки самі просили провести заняття із ним. Щоб їм було легше пояснити, показати, проконтролювати свою дитину у повсякденному житті. Це сприяло швидкому засвоєнню дитиною пройденого матеріалу по лексиці, граматики, навчання грамоти, закріплення звуковимови.

Відвідування батьками практикумів дало великі результати, отримані знання, уміння, навички батьки стали застосовувати на практиці зі своїми дітьми, з'явилася усвідомленість у цьому, що роблять, впевненість у своїх силах.

Тісний контакт у нашій роботі з батьками сприяв усунення мовленнєвих дефектів у дітей ЕГ, отже, сприяв подальшому повноцінному розвитку зв'язного мовлення.

Опис виконаної роботи, викладений вище, дає досить повне уявлення про те, які прийоми та методи застосовувалися для досягнення мети експерименту. Були забезпечені педагогічні умови, що сприяють формуванню зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗПР, а також був розроблений і реалізований комплекс занять, спрямований на формування зв'язного мовлення. Перейдемо до діагностики, щоб зрозуміти, наскільки ефективна була виконана нами робота.

2.3. Динаміка становлення зв'язного мовлення у дітей із психічними розладами: контрольний етап

Після закінчення формувального етапу експерименту, для оцінки його ефективності, був проведений контрольний зріз для дітей двох груп. Для психолого-педагогічного обстеження в контрольному експерименті завдання констатувального експерименту повторювалися.

Одним з головних постало питання про те, як змінився рівень зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗПР після застосування запропонованої методики.

В результаті педагогічного експерименту було виявлено, що спочатку показники сформованості зв'язного мовлення дітей експериментальної та контрольної груп із ЗПР мали приблизно рівний потенціал, рівні можливості.

Необхідно відзначити, що з контрольною групою проводилася робота, в основі якої лежала програма «Дитина», а в експериментальній – робота йшла за розробленою нами методикою з використанням сучасних методів, розширенням та наповненням предметно-розвивального простоту та співпраці з батьками.

У результаті експерименту відбулася прогресивна динаміка змін у рівнях сформованості зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з ЗПР у ЕГ.

Так, під час повторного діагностування за методикою «Складання закінченого висловлювання по дії, зображеній на картинці» було встановлено, що найкраще з усієї експериментальної групи впорався з цим завданням Марк К., та показав високий результат. З діти ЕГ (60%) змогли впоратись із завданням з невеликою допомогою педагога, та показали достатній рівень. Середній рівень був виявлений у Олексадра Б. (20%). У жодного із дітей ЕГ низького результату не було виявлено. Серед дітей КГ показники не змінилися. Так, 2 дітей (40%) показали достатній рівень вміння скласти закінчене висловлювання по дії, зображеній на картинці. Всі інші діти (60%) мають середній рівень. Ці дані представлені в таблиці 2.1.

Під час виконання цього завдання дітьми ЕГ відмічено покращення їх відповідей, паузи були присутні в окремих випадках, діти могли пояснити, що зображено на картинці, складаючи при цьому зв'язне висловлювання, спостерігалися деякі аграматизми, які були виправлені при вказівки на них. Спостерігався інтерес до завдання.

Таблиця 2.1.

Порівняння рівнів сформованості зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку ЕГ та КГ із ЗПР за методикою «Складання закінченого висловлювання по дії, зображеній на картинці» під час констатувального та контрольного етапу експерименту

Рівні	Експериментальна група		Контрольна група	
	Конст-ний експерт.	Конт-ний експерт.	Конст-ний експерт.	Конт-ний експерт.
Високий	-	20%	-	-
Достатній	40%	60%	40%	40%
Середній	40%	20%	60%	60%
Низький	20%	-	-	-

Далі діти повторно пройшли діагностування з діагностичної методики «Складання розповіді за допомогою серії сюжетних картинок, які пов'язані між собою певною тематикою».

При виконанні цього завдання у дітей ЕГ спостерігалися деякі поліпшення. Діти запам'ятовували логічність дій і відтворювали її з точністю. Мова була емоційно виразна. Деяким була потрібна допомога у вигляді навідного питання. Діти ЕГ виявляли до цього завдання інтерес.

За результатами контрольного експерименту було встановлено, що найуспішніше з цим видом завдання впоралося 4 дитини ЕГ, що складає 80%. Олександр Н. підвищив свій рівень з низького до середнього. Серед дітей КГ показники залишились на рівні констатуючого експерименту. Ці діти обмежувалися перерахуванням об'єктів чи дій, могли неправильно розкласти картинки. Ці дані представлені в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Порівняння рівнів сформованості зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку ЕГ та КГ із ЗПР за методикою «Складання розповіді за допомогою серії сюжетних картинок, які пов'язані між собою певною тематикою» під час констатувального та контрольного етапу експерименту

Рівні	Експериментальна група		Контрольна група	
	Конст-ний експер.	Конт-ний експер.	Конст-ний експер.	Конт-ний експер.
Високий	-	-	-	-
Достатній	20%	80%	20%	20%
Середній	60%	20%	80%	80%
Низький	20%	-	-	-

Остання діагностична методика «Переказ літературного тексту (невеликого за обсягом, знайомого та простого за своєю структурою)» показала також підвищення рівня зв'язного мовлення дітей ЕГ. При переказі оповідання діти користувалися мнемо картками, що дозволило їм більш детально передати зміст літературного тексту. Спостерігалися деякі паузи в пошуку відповідного слова. Зазначалося не велике відходження від складеного плану. Одна дитина змогла застосувати складні речення свого переказу та показала достатній рівень (20%), всі інші діти ЕГ впорались на середньому рівні. У всіх дітей ЕГ був присутній інтерес до виконання цього завдання.

Серед дітей КГ високого та достатнього рівнів виявлену не було. Одна дитина підвищила свій рівень з низького до середнього (Тарас П.), тому було зафіксовано 4 дитини КГ (80%) на середньому рівні, одна дитина залишилася на низькому рівні (Роман М.). Ці дані представлені в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

Порівняння рівнів сформованості зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку ЕГ та КГ із ЗПР за методикою ««Переказ літературного тексту (невеликого за обсягом, знайомого та простого за своєю структурою)»» під час констатувального та контрольного етапу експерименту

Рівні	Експериментальна група		Контрольна група	
	Конст-ний експер.	Конт-ний експер.	Конст-ний експер.	Конт-ний експер.
Високий	-	-	-	-
Достатній	-	20%	-	-
Середній	40%	80%	60%	80%
Низький	60%	-	40%	20%

Зіставлення результатів констатувального та контрольного експерименту в експериментальній групі дозволяє прослідкувати істотне збільшення кількості дітей з відносно високим та достатнім рівнем сформованості зв'язного мовлення та суттєве зменшення кількості дошкільників, що належали до низького рівня. Результати зіставлення цих етапів експерименту представимо у вигляді діаграми (рис. 2.7.). Ці результати свідчать про ефективність запропонованої методики.

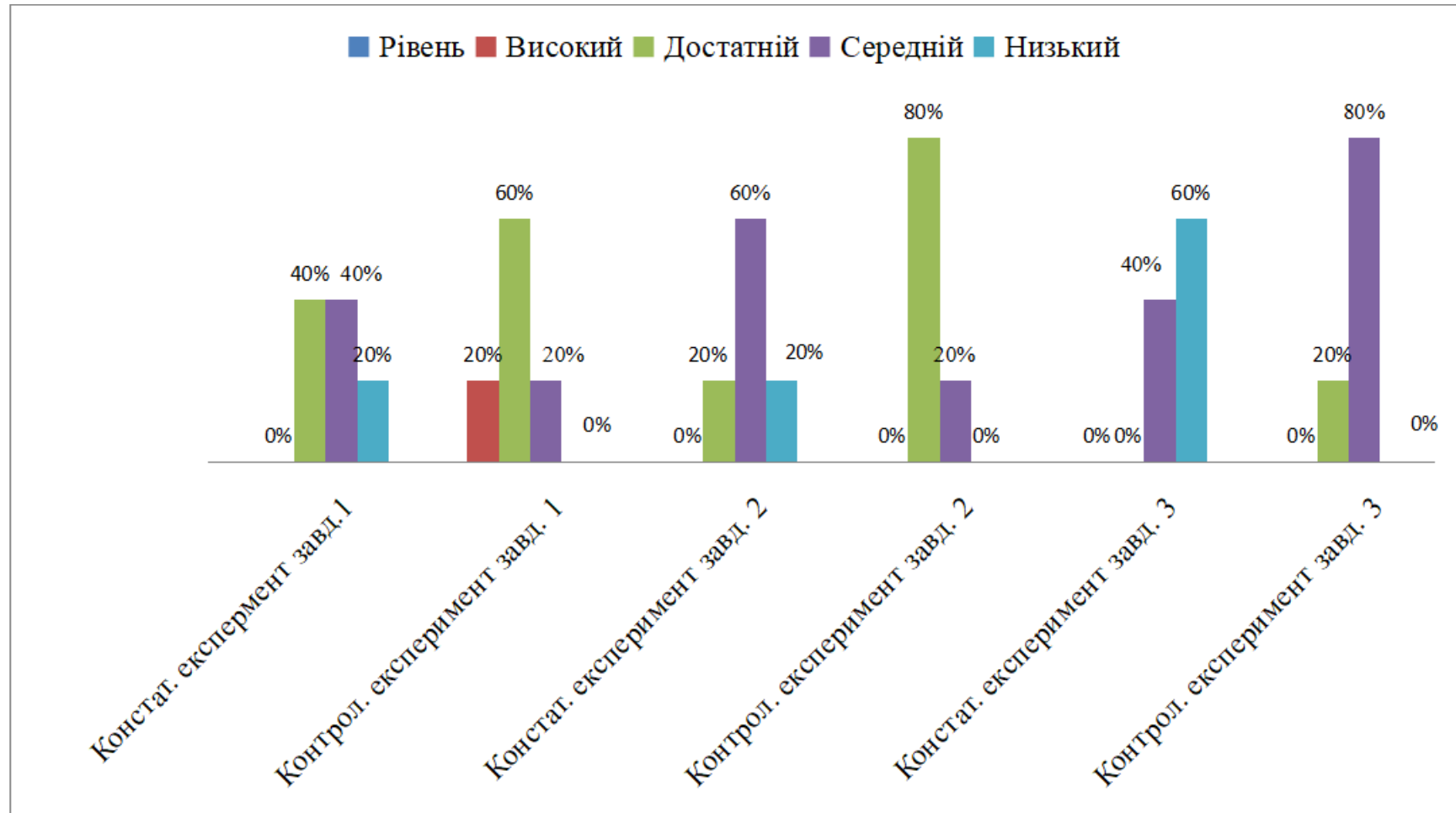

Рис. 2.7. Порівняння результатів розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку ЕГ під час констатувального та контрольного експерименту

Висновки до розділу 2

Експериментальна робота з формування зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з ЗПР була проведена в три етапи: констатувальний, формувальний та контрольний.

Констатувальний експеримент показав, що в ЕГ та КГ переважали діти, які мали середній та низький рівень сформованості зв'язного мовлення, що говорило про необхідності проведення цілеспрямованої роботи з розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗПР.

В ході проведення формувального експерименту був реалізований і розроблений комплекс занять з метою підвищення рівня зв'язного мовлення дітей ЕГ. В ході занять ми використовували різноманітні методи та прийоми, створили такі педагогічні умови, які були органічно включені в освітньо-виховний процес, роблячи заняття захоплюючими та ефективними.

Контрольний експеримент виявив ефективність використаної нами методики. Діти з експериментальної групи помітно підвищили свій рівень зв'язного мовлення. Так, більшість дітей ЕГ показали достатній та середній рівень зв'язного мовлення. В той же час діти КГ свій рівень розвитку зв'язного мовлення не підвищили. Таким чином, динаміка навчання показала, що використання запропонованої методики дає позитивний результат у формуванні зв'язного мовлення дітей.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Зв'язне мовлення є найбільш складною формою мовної діяльності. Воно має характер послідовного систематичного розгорнутого викладу. Протягом дошкільного дитинства дитина опановує комунікативну функцію мови, вміння діалогічної і монологічного зв'язного мовлення. Розвиток усіх сторін мови призводить до того, що у дитини формуються навички побудови зв'язних розгорнутих висловлювань. Формування зв'язного мовлення проходить поступово разом з розвитком мислення, спілкування та діяльності.

Поняття «затримка психічного розвитку» вживається по відношенню до дітей зі слабо вираженою центральною недостатністю нервової системи – органічної чи функціональної. Основними напрямками роботи з цією групою є: корекція сприйняття, мислення та мовлення, тренування уваги та пам'яті, розвиток комунікативних навичок, робота з усунення недоліків поведінки та формування навчальної мотивації.

Мовлення у дітей із затримкою психічного розвитку настільки слабо розвинене, що неспроможне здійснювати функцію спілкування. Несформованість зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку пов'язана з недостатньо розвиненою пізнавальною діяльністю та її активністю, особливості їх психофізичного розвитку. Недорозвинення комунікативної функції мовлення не компенсується іншими засобами спілкування, зокрема міміко-жестикультурними. В результаті до шкільного віку ненавчені діти із затримкою психічного розвитку приходять з суттєвим мовленнєвим недорозвиненням. Для формування зв'язного мовлення потрібна тісна взаємодія фонологічних, граматичних та лексичних умінь та навичок.

У кваліфікаційній роботі визначені умови організації навчально-педагогічного процесу, що забезпечує формування та розвиток зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з ЗПР, апробовані організація,

методи і прийоми педагогічного стимулювання навчальної діяльності на заняттях у ЗДО.

Гіпотеза дослідження про те, що при педагогічній цілеспрямованій роботі а саме: створення активного розвивального середовища закладу дошкільної освіти; поєднання методів, форм і засобів набуття дітьми мовленнєвого практичного досвіду; організація освітньої взаємодії з батьками отримала дослідно-експериментальне підтвердження.

Так, в ході нашого дослідження була проведена дослідно-експериментальна робота на базі комунального дошкільного навчального закладу комбінованого типу «Ясла-садок №165 «Катруся» Маріупольської міської ради Донецької області», у якій брали участь 10 дітей старшого дошкільного віку з затримкою психічного розвитку. До експериментальної групи (ЕГ) входило 5 дітей, до контрольної групи (КГ) – 5 дітей. Дослідження проводилося протягом 2020-2021 років.

Педагогічний експеримент складався з трьох самостійних етапів: констатувальний, формувальний та контрольний. Так, під час констатувального експерименту було розроблено анкету для вихователів з метою визначення рівня обізнаності з проблеми формування зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку з ЗПР та діагностичну методика для дітей старшого дошкільного віку з ЗПР, яка допомогла нам визначити рівень сформованості зв'язного мовлення респондентів.

За результатами анкетування було встановлено, що вихователі ЗДО не достатньо обізнані в питаннях формування зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з ЗПР та деякі з них потребують додаткової консультації.

В результаті проведення діагностичних методик, було виявлено рівень сформованості зв'язного мовлення дітей обох груп на початок експерименту. Рівень зв'язного мовлення дітей обох груп старшого дошкільного віку із ЗПР знаходився низькому рівні. Більшість дітей ЕГ та КГ мали середні показники за всіма трьома методиками. Отже, було вирішено провести корекційно-

розвиваючу роботи з розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку ЕГ з ЗПР.

На етапі формувального експерименту нами була розроблена експериментальна методика, яка концептуально відповідає теоретичним положенням дипломної роботи. Її суть полягає в оптимальному наповненні логопедичних занять новітніми методами та прийомами розвитку зв'язного мовлення. Під час проведення цих занять застосовувались такі методи та прийоми: кроссенс, гронування, сенкан, метод «Шести капелюхів мислення» Едварда де Боно, інтерактивний прийом «Мікрофон», мозкова атака, прийом «Товсті та тонкі питання». Логопедичні заняття в нашому дослідженні були розроблені, не виходячи за рамки Базового компоненту дошкільної освіти. Це було зроблено з метою забезпечити дітям ЕГ з ЗПР вивчення матеріалу, необхідного програмою, при цьому не навантажуючи їх додатково і не ущільнюючи графік вивчення навчального матеріалу. Діти ж КГ займалися за програмою «Дитина».

Порівняльний аналіз результатів констатувального і контрольного експериментів показав, що робота, виконана на етапі формуючого експерименту, була ефективна. Так, після запропонованої нами методики рівень зв'язного мовлення дітей ЕГ з ЗПР значно підвищився:

1. Діагностична методика 1 «Складання закінченого висловлювання по дії, зображеній на картинці» показала, що під час констатувального етапу експерименту не було виявлено дітей із високим рівнем зв'язного мовлення, 40% дітей (2 чол.) мали достатній рівень та 40% – середній. Одна дитина (20%) була на низькому рівні. Контрольний експеримент довів ефективність запропонованої методики. Так 1 дитина (20%) отримала високий рівень зв'язного мовлення, кількість дітей достатнього рівня зросла на 20% і стала становити 60%. 1 дитини ЕГ залишилась на середньому рівні.

2. Діагностична методика 2 «Складання розповіді за допомогою серії сюжетних картинок, які пов'язані між собою певною тематикою» показала, що під час контрольного експерименту більшість дітей знаходяться на

достатньому рівні – 4 дитини (80%), а під час констатувального експерименту такий результат мала лише 1 дитина. Низького та високого рівня зв'язного мовлення серед дітей ЕГ не було виявлено. 1 дитина після формувального етапу експерименту залишилась на середньому рівні, що складає 20%.

3. За діагностичною методикою ««Переказ літературного тексту (невеликого за обсягом, знайомого та простого за своєю структурою)»» під та контрольного етапу експерименту було виявлено 80% дітей з середнім рівнем зв'язного мовлення та 20% були на достатньому рівні. Під час констатувального експерименту за допомогою цієї методики було встановлено, що 60% дітей мали низький рівень зв'язного мовлення. Однак завдяки проведеним корекційно-розвиваєщим заняттям під час контрольного експерименту не було виявлено низького рівня.

Для підвищення рівня зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з ЗПР ми організували предметно-розвивальний простір таким чином, щоб кожна дитина мала можливість спостерігати, порівнювати, досягати поставленої мети під наглядом дорослого. Всі приміщення групового блоку були розділені на центри розвитку (зони). Для поповнення мовленнєвої зони були розроблені такі ігри, як гра – ходилка «Подорож містом», розрізні картинки, «Хто ким працює?», «Знайди дерево», «Яка квітка?», «Відгадай загадку». Також спільно з батьками були створені кубики «Збери картинку» з визначними пам'ятками України. Окрім того, для розвитку зв'язного мовлення дітей ЕГ з їх батьками були проведені індивідуальні бесіди, практикуми на теми: «Розвиток мовного дихання», «Загальна та артикуляційна гімнастика», «Дванадцять перешкод на шляху активного слухання або що нам заважає слухати дитину», «Розвиток дрібної моторики руки» .

Таким чином, можна зробити висновок, що поставлені цілі були досягнуті, гіпотеза підтверджена, завдання виконані, дослідження завершено.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ашиток Н.І. Формування мовлення дітей дошкільного віку з особливими потребами в контексті гуманістичної парадигми // Педагогіка вищої та середньої школи. –2013. №37. С.12-15.
2. Бабяк О.О. Особливості комунікативної діяльності у школярів із ЗПР // Практична психологія в інклюзивному середовищі: матеріали I Всеукр. наук. інтернет-конф. (м. Переяслав-Хмельницький, 21 лют. 2019 р.) / МОН України [та ін. ; відп. ред.: В. А. Вінс, Т. М. Кузьменко, І. М. Зозуля]. – Переяслав-Хмельницький, 2019. С. 53–56.
3. Базовий компонент дошкільної освіти / Науковий керівник: А.М. Богущ, дійсний член НАПН України, проф, д-р пед. наук; Авт. кол-в: Богущ А.М., Беленька Г В., Богініч О.Л. та ін. К.: Видавництво, 2012. 26 с.
4. Баштан С.О. Методика навчання осіб з особливими освітніми потребами: метод. вказівки для самостійної та практичної роботи. Одеса: Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова, 2020. 113 с.
5. Білецька Л.С. Білецька І.С. Інклюзивне навчання: перші кроки на Україні //Дошкільне виховання. 2017. №4. С.12–15.
6. Бережна Д.С. Порушення зв'язного монологічного мовлення у дітей із затримкою психічного розвитку // Компетентнісний вимір сучасної освіти: теорія і практика: зб. тез V регіон. наук.-практ. конф. (19 трав. 2017 р., м. Запоріжжя) / МОН України, Департамент освіти і науки ЗОДА, КВНЗ «Хортиц. нац. навч.-реабілітац. акад.» ЗОР. Запоріжжя, 2017 . С. 140-142.
7. Богачук Ю.В. Теоретико-методологічні засади розвитку мовлення дітей із загальним недорозвиненням мовлення засобами художньої літератури // Корекційна педагогіка. 2015. № 19. С. 16–21.

8. Богуш А.М., Гавриш Н.В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови: Підручник. К.: Вища школа, 2007. 542 с
9. Борякова Н.Ю. Ступеньки розвитку. Рання діагностика и корекция задержки психического развития у детей: учебно-методическое пособие. М.: Гном-Пресс, 2002. 19 с.
10. Брушневська І.М. Організаційно-педагогічні умови формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення. Психологія і педагогіка на сучасному етапі розвитку наук: актуальні питання теорії і практики : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 15-16 грудн. 2017р. Одеса, 2017. С.58–61.
11. Бужинецька К. Психологічні бар'єри в навчанні дітей із затримкою психічного розвитку / К. Бужинецька // Особлива дитина: навчання і виховання. – 2019. – № 3. – С. 35-43. – Бібліогр.: 5 назв.
12. Вечірка Н.О. Сенсорна інтеграція як чинник розвитку дошкільників. Робота з дітьми із затримкою психічного розвитку // Дефектолог. 2018. № 1. С. 12–16.
13. Вибранна В.М. Методичні рекомендації щодо організації інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти. Х.: Методичний центр Управління освіти адміністрації Новобаварського району Харківської міської ради, 2018. 37 с.
14. Выготский Л. С. Собрание сочинений: В 6-ти т. Т. 2. Проблем общей психологии / Под ред. В. В. Давыдова. М.: Педагогика, 1982. 504 с.
15. Власова Т.А. Дети с задержкой психического развития. М.: Академия, 2009. 121 с.
16. Войтко В.О. Навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами: сучасні підходи: навчально-методичний посібник.

- Кропивницький: КЗ «КОІППО Імені Василя Сухомлинського». 2016
48 с.
17. Глухов В.П. Формирование связной речи детей дошкольного возраста с общим речевым недоразвитием: учебно-методическое пособие. М.: АРКТИ, 2002. 146с.
18. Глущенко І.І. Засвоєння переносного значення слів та багатозначності у дітей із затримкою психічного розвитку // Актуальні питання корекційної освіти. 2019. № 14. С. 59–70.
19. Дичківська І.М. Інклюзивна освіта: шляхи впровадження // Дошкільне виховання. 2013. №12. С.3 – 6.
20. Ефименкова Л.Н. Формирование речи у дошкольников: (дети с общим недоразвитием речи). Кн. для логопеда. –2-е изд., перераб. М.: Просвещение, 1985. – 112 с.
21. Заєркова Н.В., Трейтяк А.О. Інклюзивна освіта від А до Я: порадник для педагогів і батьків. К.: Київський університеті ім. Б. Грінченка, 2016. – 68 с.
22. Задорожня О.С. Ейдетика у корекційній роботі з дітьми із затримкою психічного розвитку // Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. 2017. № 13. С. 346–353.
23. Закон України «Про дошкільну освіту» // Відомості Верховної Ради України, 2001. № 49, С.259.
24. Зиганов М.С. Мнемотехника. М.: Школа рационального чтения, 2000. 17 с.
25. Кондратенко Л.О. Діти з затримкою психічного розвитку: характеристика, особливості психологічного супроводу: метод. реком. (для методистів із психологічної служби, практичних психологів дошкільних навчальних закладів). Суми: РВВ КЗ Сумський ОІППО, 2015. 209 с.

26. Івахненко В.М. Корекція вад мовлення засобами театральної педагогіки // Логопед. 2012. № 7. С. 2–5.
27. Кисличенко В.А. Логопедичний супровід сім'ї дитини із затримкою психічного розвитку // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 19, Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2017. №. 33. С. 26–31.
28. Кічук Н.В. Проблема здатності майбутнього фахівця до взаємодії з батьками як виду партнерських відносин в інклюзивній освіті. // Соціальне партнерство в інклюзивній освіті: акмеологічні засади, сучасні реалії. 2019. № 12. С. 60–64.
29. Козирєв М.П. Комунікативні бар'єри спілкування та шляхи їх подолання // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2014. № 1. С. 201-211.
30. Колупаєва А.А. Діти з особливими потребами та організація їх навчання. К.: АТОПОЛ, 2011. 273 с.
31. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. Педагогічні технології інклюзивного навчання: навчально-методичний посібник. Тернопіль: Мандрівець, 2015. 123 с.
32. Компанець Н.М. Моделювання індивідуального розвитку дитини з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного ЗДО: навчально-методичний посібник. К.: Світ науки, 2017. 66 с.
33. Коновалова Л.М., Ласточкіна О.В. Казкотерапія як засіб корекції мовлення дітей дошкільного віку // Сучасні проблеми логопедії та реабілітації. 2017. № 6. С. 28-31.
34. Король А.В. Логопедичний супровід сімей засобами інформаційно-комунікаційних технологій // Актуальні питання корекційної освіти. 2019. №13. С. 39–42.
35. Кондукова С.В., Шеремет М. К. Фізіологічні і психологічні передумови мовленнєвого розвитку в нормі та патології // Науковий часопис НПУ

- імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: Зб. наукових праць. Випуск 27. К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. С. 5–7.
- 36.Кравченко Г.Ю. Інклюзивна освіта в ДНЗ. Х.: Ранок, 2018. 176 с.
- 37.Кротенко В.І. Загальна характеристика дітей із затримкою психічного розвитку // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2014. № 26. С. 338 – 341.
- 38.Крутій К.Л. Діагностика мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2005. 208с.
- 39.Кудряченко О.С. Логопедичні картки як засіб корекції порушень структури мовлення // Логопед. 2017. № 5. С. 7–11.
- 40.Кудярьська Т.Р. Виховання та навчання дітей з мовними порушеннями в умовах модернізації освіти // Логопед. 2011. № 8. С. 17–18.
- 41.Кузьменко О.А. Особливості комунікативних навичок у дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку // Компетентнісний вимір сучасної освіти: теорія і практика: зб. тез V регіон. наук.-практ. конф. (19 трав. 2017 р., м. Запоріжжя) / МОН України, Департамент освіти і науки ЗОДА, КВНЗ «Хортиц. нац. навч.-реабілітац. акад.» ЗОР; [редкол.: Нечипоренко В. В. та ін.]. Запоріжжя, 2017. С. 156–158.
- 42.Ладыженская Т.А. Система работы по развитию связной речи учащихся. М.: Просвещение, 1975. 256 с.
- 43.Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. М. : Мысль, 1965. 468 с.
- 44.Лисенкова І.П. Психології емоційної сфери дітей із затримкою психічного розвитку // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. 2017. № 6 (1). С. 196–200.

- 45.Лисенко Т.С. Основні напрямки корекційної роботи з дітьми із затримкою психічного розвитку // Молодий вчений. 2020. № 2 (78). С. 123–126.
- 46.Лисина М.И. Проблема общения в психологии. М.: Наука, 1986. 143 с.
- 47.Львов М.Р. Речь младших школьников и пути ее развития. М.:Просвещение, 1975. 182 с.
- 48.Марченко І.С. Напрямки логопедичної роботи з дітьми раннього віку із затримкою мовленнєвого розвитку // Логопедія. 2015. № 5. С. 46–52.
- 49.Марченко І.С. Проблема формування зв'язного мовлення у дошкільників із затримкою психічного розвитку // Наукові записки: Зб. статей НПУ імені М.П.Драгоманова. 2000. №1. С. 198–205.
- 50.Марченко І.С. Формування творчого зв'язного мовлення у дошкільників із затримкою психічного розвитку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.03 „Корекційна педагогіка. К., 2001. 20 с.
- 51.Мовчан Н.М. Робота з дошкільниками із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ) // Логопед. 2011. № 3. С. 26-30.
- 52.Навчання дітей з порушеннями когнітивного розвитку в умовах компетентнісного підходу: навчально-методичний посібник / Л.І. Прохоренко, О.О. Баб'як, Н.І. Баташева, А.Л.Душка, І.В.Недозим, І.М.Омельченко, О.В.Орлов // за ред. В.В.Засенко, Л.І.Прохоренко. К.: Наша друкарня, 2020. 435 с.
- 53.Омельченко І.М. Технологія формування спілкування дітей із затримкою психічного розвитку: навчально-методичний посібник; Інститут спеціальної педагогіки НАПН України. Полтава: ТОВ Техсервіс, 2017. 133 с.
- 54.Омельченко І.М. Ставлення родини до феномену улюбленої іграшки у дошкільників із затримкою психічного розвитку // Особлива дитина: навчання і виховання. 2016. № 1 (77). С. 30-37.

55. Освітня програма для дітей від 2 до 7 років «Дитина» / Г.В. Беленька, О.Л. Богініч, Н.І. Богданець-Білоskalенко. К.: Київський університет ім. І. Грінченка, 2016. 304 с.
56. Паламарчук Л.М. Доповідь з досвіду роботи «Особливості використання ігор у мовленнєвому розвитку дітей із затримкою психомовного розвитку». 2016. С. 13–29.
57. Піканова Н.В., Омельченко І.М., Кобильченко В.В. Особливості ресурсного компонента соціалізованості в старших дошкільників із загальним недорозвитком мовлення // Інноваційна педагогіка. 2021. №38. С. 80-85.
58. Піроженко Т.О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника Тернопіль: Мандрівець, 2010. 107 с.
59. Програма розвитку дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку від 3 до 7 років «Віконечко»/ за заг.ред. Сак Т. В. Тернопіль: Мандрівець, 2015. 304 с.
60. Рибалка Л.І. Розвиток зв'язного мовлення дітей дошкільного віку за допомогою мнемотехніки. Сучасні проблеми логопедії та реабілітації : матеріали VIII Всеукр. заоч. наук.-практ. конф. Суми : ФОП Цьома С. П., 2019. С. 109–113.
61. Рібцун Ю.В. Дитина з порушеннями мовленнєвого розвитку. К.: Літера ЛТД, 2019. 40 с.
62. Розвиток лексико-семантичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку: автореф. дис ... канд. психол. наук / Г.Б. Соколова . Одеса, 2011 . 21 с.
63. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. СПб.: Питер, 2002. 720 с.
64. Руденко Н.М. Професійна підготовка майбутніх вихователів спеціальних закладів дошкільної освіти у сфері навчання і виховання дітей із затримкою психічного розвитку // Інноватика у вихованні. 2018. № 7 (2). С. 185-194

- 65.Савчук Л.О. Особливості підготовки до шкільного навчання дітей із затримкою психічного розвитку // Нова педагогічна думка. 2005. № 1. С. 117–122.
- 66.Сак Т.В. Застосування зразка у процесі формування понять у дітей із затримкою психічного розвитку // Дефектологія. 2011. № 2. С. 33–36.
- 67.Самохвалова А.Г. Коммуникативные трудности ребенка: проблемы, диагностика, коррекция: учебно-методическое пособие – СПб.: Речь, 2011. 150 с.
- 68.Соколова Г.Б. Розвиток лексико-семантичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку // автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук. 2013. 154 с.
- 69.Соц Я.Г. Розвиток мовленнєвих навичок у дітей дошкільного віку із затримкою мовленнєвого розвитку засобами сенсомоторної інтеграції // Соціальна та життєва практика в структурі професійної підготовки: теорія і практика: зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. (17 трав. 2018 р., м. Запоріжжя) / МОН України, Держ. наук. установа «Ін-т модернізації змісту освіти» ; Департамент освіти і науки ЗОДА, КВНЗ «Хортиц. нац. навч.-реабілітац. акад.» ЗОР; редкол.: Нечипоренко В. В. та ін. Запоріжжя, 2018. С. 150-152.
- 70.Стахова Л.Л. Логопедична робота з дітьми дошкільного віку із затримкою психічного розвитку // Сучасні проблеми логопедії та реабілітації: матеріали VII Всеукр. заочн. наук.-практ. конф. (15 лют. 2018 р., м. Суми). Суми, 2018. С. 125-128.
- 71.Тихеева Е.И. Развитие речи детей. М.: Юрайт, 2019. 161 с.
- 72.Фадина Г.В. Диагностика и коррекция задержки психического развития детей старшего дошкольного возраст: учебно-методическое. Балашов: Николаев, 2004. 68 с.
- 73.Федорова Н.В., Іванова І.С. Формування зв'язного мовлення дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку засобами художніх

творів // Актуальні проблеми дошкільної та спеціальної освіти. 2020.
№14. С.256–259.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Список дітей старшого дошкільного віку з ЗПР

№ з/п	<i>Діти ЕГ</i>	<i>Діти КГ</i>
1.	Микола Б.	Михайло Л.
2.	Олександр Б.	Давид М.
3.	Олександр Н.	Роман М.
4.	Марк К.	Тарас П.
5.	Вікторія Х.	Єлизавета С.

Додаток 2

Анкета для вихователя з питань розвитку зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку із ЗПР

ПП вихователя _____

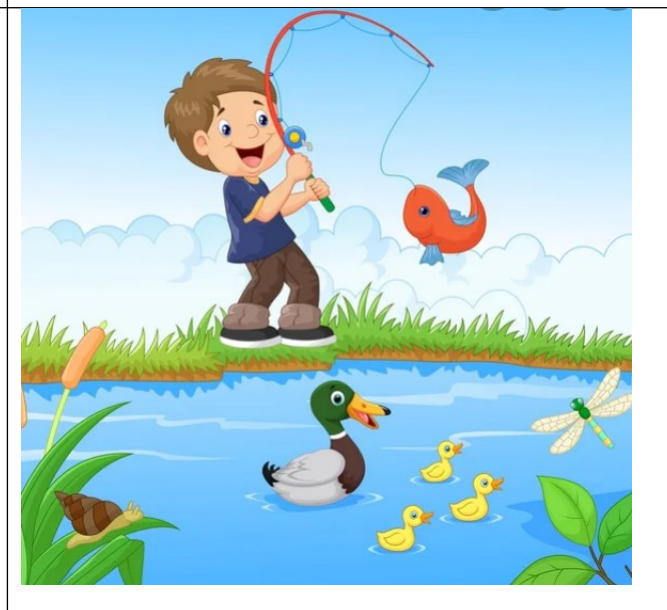
Дата _____

Питання	Відповіді
1. Як ви розумієте суть формування зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗПР?	
2. З чого складається робота з розвитку зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку із ЗПР?	
3. Чи використовуєте Ви сучасні прийоми та методи, як засіб формування зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗПР?	
4. Яких педагогічних умов треба дотримуватись при формуванні зв'язного мовлення у старших дошкільнят із ЗПР?	
5. З якими основними труднощами під час формування зв'язного мовлення у дошкільнят із ЗПР Ви стикаєтесь?	
6. Чи знайомити Ви батьків вихованців із ЗПР з методами формування зв'язного мовлення?	
7. Якої методична допомога Вам потрібна у питаннях розвитку зв'язного мовлення у дошкільнят із ЗПР?	

Критерії та рівні розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з ЗПР

Рівні	Характеристика рівнів
Високий	Правильно та самостійно складає розповідь та переказує текст; правильне розуміння та передача смисл того ,що відбувається; розповідь містить усі основні смислові одиниці в правильній послідовності, між ними є поєднальні ланцюжки; розповідь оформлена граматично правильно з використанням складних і різноманітних граматичних конструкцій.
Достатній	Використовують допомогу дорослого або при розкладанні картинок, або при з'ясуванні змісту того, що відбувається; пропускають окремі смислові ланцюжки; розповідь оформлена граматично правильно, але одноманітно; пошук слів або поодинокі близькі словесні заміни.
Середній	Використання допомоги дорослого на тому чи іншому етапі; відсутність поєднальних елементів або поодинокі необґрунтовані повтори слів; має місце порушення порядку слів; бідність словника
Низький	Неможливість адекватного розуміння матеріалу чи ситуації, навіть при наданні допомоги з боку дорослого; неможливість самостійної побудови зв'язного тексту; множинні аграматизми; неадекватне застосування вербальних засобів.

Картинки до завдання 1 «Складання закінченого висловлювання по дії, зображеній на картинці»

Характеристика рівнів завдання 1 «Складання закінченого висловлювання по дії, зображеній на картинці»

Рівень	Характеристика рівнів
Високий	Граматично правильно побудована фраза, адекватна за змістом запропонованого зображення, повне або точно відображений її предметний зміст
Достатній	– граматично правильно побудована фраза, адекватна за змістом запропонованого зображення, але наявність тривалих пауз у пошуком потрібного слова
Середній	Висловлювання складено за допомогою додаткового питання, що вказує на виконання суб'єктом дій
Низький	відсутня адекватна фразова мова, незважаючи на допомогу у формі додаткового питання

Характеристика рівнів завдання 2 «Складання розповіді за допомогою серії сюжетних картинок, які пов'язані між собою певною тематикою»

Рівень	Характеристика рівнів
Високий	Дитина самостійно склала зв'язне оповідання
Достатній	Дитина склала розповідь з невеликою допомогою (стимулюючі питання, вказівки на картинку), повністю відображається зміст картинок
Середній	Розповідь складається за допомогою навідних питань, зв'язність викладу різко порушена, присутні пропуски суттєвих моментів дії та цілих фрагментів, порушуючи логічні відповідність оповідання зображеним картинкам
Низький	Дитина не змогла виконати завдання навіть за допомогою педагога

Оповідання В. Сухомлинського «Сонце і сонечко»

Восени заховалось Сонечко під корою дерева. Спить собі комашка, не страшні їй ні морози люті, ні вітри студені. Спить Сонечко, і сниться йому теплий сонячний день, легенька хмарка на блакитному небі, яскрава веселка.

Серед зими трапилась тепла сонячна днина. Тихо в лісі, вітру немає. Нагріло сонце міцну кору. Жарко стало Сонечкові. Прокинулась комашка, солодко позіхнула, визирнула з-під кори. Хотіла вже було розправити крильця й полетіти, та сонце застерегло:

– Не вилазь, Сонечку! Сховайся у свою теплу постіль. Рано тобі ще літати – загинеш. Мої промені теплі, та мороз підступний – уб'є тебе. Ще будуть і завірюхи, й вітри холодні, й морози тріскучі.

Сонечко послухалось доброго слова. Подихало свіжим повітрям і залізло знову в свою теплу постіль.

Додаток 9

Характеристика рівнів завдання 3 «Складання розповіді за допомогою серії сюжетних картинок, які пов'язані між собою певною тематикою»

Рівень	Характеристика рівнів
Високий	Переказ складений самостійно, зміст тексту передається повністю.
Достатній	Переказ складено за допомогою педагога, його стимулюючих питань. Зміст тексту передано повністю.
Середній	Переказ складено за допомогою педагога, його спонукаючих чи стимулюючих питань. Зміст тексту передано частково.
Низький	Не дивлячись на допомогу, завдання не виконано.

Календарне планування занять з розвитку зв'язного мовлення під час
формульовального етапу експерименту

№ з/п	Назва теми	Кіл-ть хв	Дата проведення
<i>Індивідуальні заняття</i>			
1.	Овочі. Складання описового оповідання.	20	02.02.21 04.02.21
2.	Птахи. Збагачення мови новими словами (<i>див. додаток 11</i>)	20	09.02.21 11.02.21
3.	Вигадування казкової історії з іграшок. Ігри і вправи для органів артикуляції і формування мовленнєвого дихання	20	15.02.21 18.02.21
4.	Людина. Частини тіла та обличчя. Сприймання на слух та розуміння окремих слів. (<i>див. додаток 12</i>)	20	22.02.21 24.02.21
5.	Родинні свята. Слухання, запам'ятовування та часткове відтворення складових комплексів і слів (не більше трьох), подібних за звучанням: (я-я-я-ось моя сім'я, ко-ко-ко-я п'ю молоко, ох-ох-ох-баба сіяла горох).	20	25.02.21 26.02.21

<i>Групові (парні) заняття</i>			
6.	Українські народні казки. Класифікація предметів, їх зображень за поданою характеристикою (див. додаток 13)	25	03.03.21
7.	Професії. Підбір узагальнюючих слів до групи предметів, об'єднаних за родовими (видовими) ознаками (див. додаток 14)	25	10.03.21
8	Мої друзі у дитячому садку. Співвідношення предметів та їх дій з опорою на малюнки, за уявою (хто? що? – що робить?).	25	15.03.21
9	Тварини. Ігри та вправи із звуками оточуючого середовища: розрізнення немовних звуків, імітація, співвідношення звука з його джерелом, характеристика звука за силою звучання (голосно, тихо). (Тварини свійські: кіт, собака, корова. Зовнішній вигляд.)	25	23.03.21
10	Продукти харчування. Знаходження предмета за даними ознаками.	25	29.03.21

Тема: «Птахи. Збагачення мови новими словами»

Мета:

Освітня:

- розширювати та уточнювати уявлення дітей про птахів, природу;
- закріплювати вміння спостерігати за природними явищами.

Розвиваюча:

- розвивати у дітей зорову та слухову увагу;
- розвивати зв'язне мовлення, мислення, пам'ять, увагу, дрібну моторику.

Виховна:

- виховувати дбайливе ставлення до природи.

Завдання

- розвивати у дітей зв'язне мовлення;
- систематизувати знання дітей про перелітних та зимуючих птахів, їх зовнішній вигляд;
- розширити, уточнити та активізувати словник на тему, удосконалювати граматичний лад мови;
- розвивати мовний слух, зорову увагу, загальну та дрібну моторику;
- вчити відповідати на запитання реченнями з кількох слів;
- активно використати назви перелітних та зимуючих птахів.

Обладнання: пір'їнка, картинки із зображенням дерева, огорожі, куща, трави, мнемо таблиці для заучування вірша.

Методи та прийоми: товсті та тонкі питання.

I. Організаційно-мотиваційний етап:

1. Гра «Почуй, повтори»

Ви-ви-ві, ні-ні-ні, ви-ві-ви, ні-ні-ні, ти-ти-ти.

II. Організаційно – пошуковий етап:

2. *Логопед*: подивіться, що лежить на килимі?

- Це пір'їнка. Якого воно кольору? (Розміру) Хто його втратив?
- Настала весна, скоро з далеких теплих країв до нас прилетять птахи.
- Назвіть перелітних птахів, яких ти знаєш.
- Як потрібно ставитися до птахів? Яку користь приносять птахи?
- А подумай і скажи: птахів побільшало чи поменше? (Побільшало).

Логопед розказує дитині: Навесні птахи повертаються додому зі спекотних країн, бо на вулиці стало тепло. З'явилися жучки, черв'ячки, комашки. Побільшало корму для птахів. Птахи раді поверненню додому, вони весело щебечуть. Птахи найкраще співають саме навесні. Вранці вони будять нас своїм співом. Прилетівши додому, птахи шукають собі будиночки чи будують гнізда.

– А як називаються птахи, які прилетіли до нас із спекотних країн? (перелітні). А ті, що не відлітали, а зимували з нами? (зимуючі).

Далі використовують *метод товсті та тонкі питання*.

– Подивіться, ось у мене картинки із зображенням зимуючих та перелітних птахів. Розкладіть: на верхню полицю перелітних птахів, а на нижню – зимуючих. На верхній полиці у нас: шпак, грак, а на нижній: горобець, дятел, ворона синиця. Як називаються птахи на нижній полиці? (зимуючі). Як називаються птахи на верхній полиці? (перелітні).

3 *Гра «Доскажи слівце»*

Доскажи слово – шпак.

1. У небі летить (хто?) – шпак.
2. Не видно за деревами (кого?) -
3. Гніздо свите (ким?) -
4. Довго згадуємо про (кого?)

4 Гра «Вгадай, де?»

Птахи захотіли з вами пограти у хованки (логопед використовує картинки птахів та картинки із зображенням дерева, огорожі, куща, трави)

1. Де сидить грак? (На дереві, на кущі...)
  2. Де сховався грак? (Під деревом, під кущем...)
  3. Звідки зістрибнув грак? (З дерева, із паркану...)
  4. Шпак прилетів і сів (куди?) на дерево
  5. Шпак злетів (звідки?) з дерева
  6. Грач сидить (де?) під деревом
  7. Дятел сховався (куди?) за дерево
  8. Грак залетів (куди?) до годівниці.
  9. Грак вилетів (звідки?) з годівниці.
5. Артикуляційна гімнастика

5. Дихальна гімнастика.

Логопед: виконаємо вправу «Курочка». Вправу виконуємо сидячи на стільці. Руки опущені. Робимо глибокий вдих і піднімаємо ручки до пахв, долонями вгору, зображуючи крила курочки. На видиху, крильця опускаємо, повертаючи долоні вниз (повтор 3 рази)

6. Пальчикова гімнастика

«Птах п'є воду»
Вихідна позиція.

Пальці зложити пучкою – це «дзьоб». Не відриваючи лікоть від столу, «дзьобом» торкнутися столу. Далі – імітувати рухи птаха: узяти «воду», підняти «голову», поклацати «дзьобом». *Птах дістався до криниці. Хоче випити водиці.*

«Птах летить»

Вихідна позиція. Руки розташувати перед собою (долонями до себе). Великі пальці сплести – це «голова» птаха. Решта пальців – «крила». Помахати ними.

В небі пташечка летіла,

На галявину присіла.

(Помахати «крилами»)

Посиділа, відпочила,

Й до гніздечка полетіла.

(Притиснути долоні до себе)

7. Розучування вірша про птахів за допомогою **метода мнемотехніка**

8. Підсумки Логопед: Ти великий молодець! Тобі сподобалось?

Тіли-тіли-тіли
з півдня

птахи
прилетіли.

Прилетів до нас
шпак

Сіренька
пір'їнка

Жайворонок

Соловей

Чапля

Лебідь

Качка

Стриж

Лелека

Ластівка

Та Чиж

Всі вернулись,
сумували

Пісні гучно
заспівали

Тема «Людина. Частина тіла та обличчя. Сприймання на слух та розуміння окремих слів.»

Мета:

Освітня:

- уточнити уявлення дітей про будову людського тіла та призначення окремих частин тіла;

Розвиваюча:

- розвивати у дітей зорову та слухову увагу;
- розвивати зв'язне мовлення, мислення, пам'ять, увагу, дрібну моторику.

Виховна:

- виховувати наполегливість та акуратність.

Завдання

- навчити застосовувати в словотворі іменників шляхом застосування зменшувально-пестливих суфіксів;
- розвивати мимічну мускулатуру, загальну та дрібну моторику;
- розвивати мислення та увагу, уяву, творчі здібності, зв'язне мовлення.

Обладнання: дзеркало, картинки із зображенням частин тіла та обличчя людини.

Методи та прийоми: фишбоун, сенкан (сінквейн).

Хід заняття

1. Організаційний момент

Логопед: Візьми зі столу дзеркало. Зараз ми зображатимемо різні емоції

- Підніми брови та здивуйтеся;
- Нахмур брови, зморщи ніс;
- Зобрази Бабу-ягу; Який у неї вираз обличчя? (злий, страшний);
- А тепер добру фею, чарівника; Який у неї вираз? (добрий)
- Який вираз тобі подобається? Який настрій у тебе найчастіше буває? (відповідь).
- Нехай і сьогодні ми матимемо гарний настрій.

2. Ознайомлення з темою.

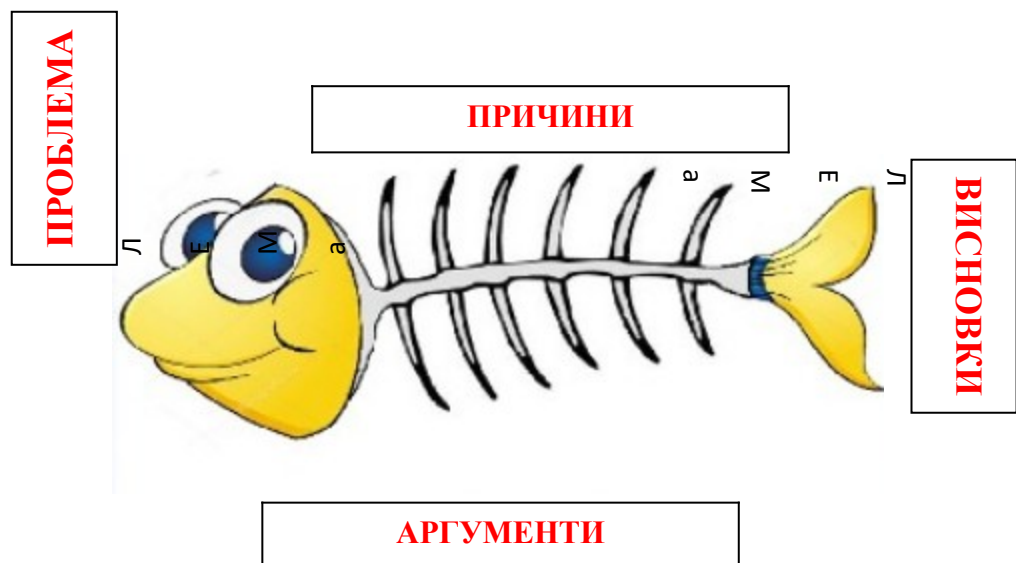
Логопед: Відгадайте загадку: На землі він усіх сильніший, бо всіх розумніший? (людина)

Як ти думаєш, хто це? (відповідь) Про кого ми сьогодні говоритимемо? (про людину). Тема нашого заняття: «Частини тіла людини».

Сьогодні ми дізнаємося, які частини тіла є у людини, для чого вони потрібні і як вони називаються.

3. Вивчення нового матеріалу

Для вивчення частин тіла ми використаємо *метод фішбоун*. Цей візуальний метод допоможе дітям запам'ятати частини тіла, обличчя та їх призначення.

Логопед: послухай віршик та розмісти правильно частини тіла та обличчя і встанови їх призначення:

1. Вушка мають зайчик, киця,
Ведмежатко і лисиця.
І у мене є два вуха,
Щоби тата й маму слухать.

2. Вушками я слухаю,
Носиком я нюхаю.
Ніс – горбочок невеличкий
Посередині обличчя.

3. Очі, очі, оченята!

Як заплющу – буду спати,
Як відкрию – все побачу,
Насварять мене – заплачу.

4. Ноги уранці не втримати в ліжку:

Ноги у кедах біжать на доріжку.
Ноги невтомні, ноги швидкі,
Ліва і права, як в зайця – прудкі.

5. На мою долонечку.

Прилетіло сонечко.
Крильця червоненькі,
Цяточки чорненькі,
По всіх пальчиках ходило,

6. В рот я кашу накладаю,

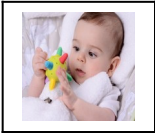
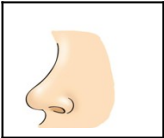
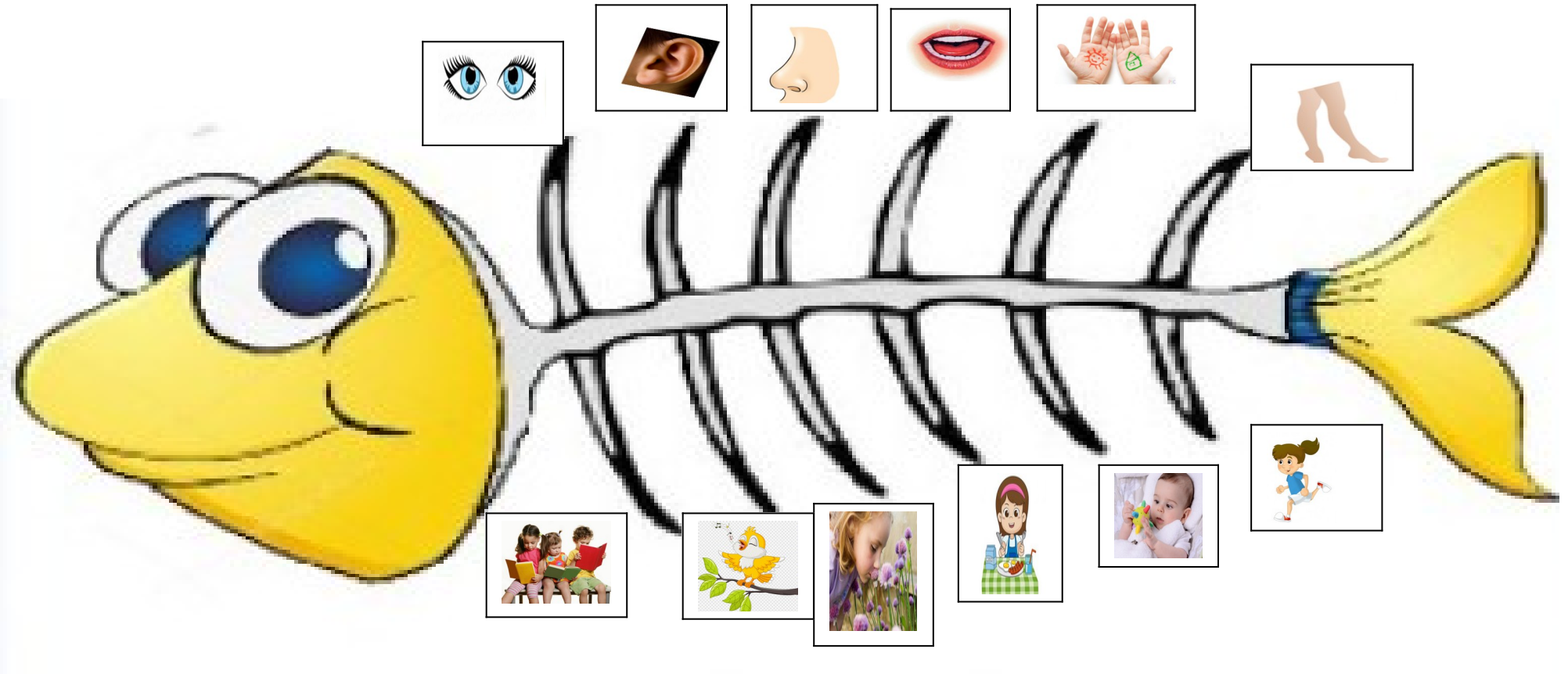
Ним говорю і співаю.

Заховалися за губи
Язичок і білі зуби.

Після прослуховування дитина розкладає картинки частин тіла та їх розказує їх призначення.

5. Артикуляційна гімнастика

- «Змійка». Рот широко відкритий. Язик сильно висунути вперед, напружити, зробити вузьким. Вузький язик максимально висувати вперед і забирати в глиб рота. Рухати язиком у повільному темпі 15 разі

- «Цукерка» – не відкриваючи рота, по черзі упираємось язиком у стінки щік (катаємо цукерку). До 6 разів.
- «Посмішка» – розтягнути куточки губ, так, щоб стали видно зуби, потім розслабити. До 6 разів.
- «Хоботок» – губи витягаємо вперед (наче вимовляємо звук «У»), затримуємо в такій позі 5-10 секунд, потім розслабляємо губи.

5. Дихальна гімнастика.

Шторм у склянці

Мета: розвиток сильного ротового видиху; навчання вмінню дути через трубочку; активізація губних м'язів.

Обладнання: соломинка для коктейлю та склянка з водою.

Хід гри. Посередині широкого язика кладеться соломинка, кінець якої опускається у склянку з водою.

Вдих робиться через ніс і злегка прочинені в усмішці губи. Видох відбувається через трубочку для коктейлю, кінець якої опущено наполовину заповнена водою склянка. Дитина дме через соломинку, щоб вода завирувала. Слідкуйте, щоб щоки не надувались, а губи були нерухомі.

6. Вправа «Допоможи художнику»

Намалюй частини обличчя, які бракують.

7. Підсумок. Про що ми сьогодні говорили? Що впізнали нового? Що сподобалось? Дитині пропонується скласти сінквейн.

ЧАСТИНИ ТІЛА

Тема: «Українські народні казки. Класифікація предметів, їх зображень за поданою характеристикою»

Мета:

Освітня:

- вчити дітей розуміти образний зміст казки;
- розширювати та уточнювати уявлення дітей про тварин, природу;
- закріплювати вміння спостерігати.

Розвиваюча:

- розвивати у дітей слухову увагу;
- розвивати вміння відгадувати загадки;
- розвивати зв'язне мовлення, мислення, пам'ять, увагу, дрібну моторику.

Виховна:

- виховувати інтерес до казки.

Завдання

- активізувати словниковий запас;
- вивчати відповідати повними реченнями;
- вживання у мові прикметників.

Обладнання: ноутбук, презентація, сюжетні картинки.

Методи та прийоми: гронування, кросенс.

Хід заняття

I. Організаційний момент

Логопед: Здрастуйте, діти! Сьогодні ми з вами вирушимо у подорож, а назву країни ви маєте вгадати. Спочатку відгадайте загадки:

1.Ой, набридло на віконці

Все на сонечку сидіть.
Я візьму і покочуся,
Щоб побачить весь світ.

(Колобок)

2. Сидить півник на печі
Їсть смачненькі калачі.
Ось лисичка прибігає,
Півника мерщій хапає.
Біжить котик рятувати,
В лиса півника забрати.

(Казка «Котик і півник»)

3. Я — бичок-третячок,
Соломяний у мене бочок.
Із соломи дід зробив,
Бік смолою засмолив.

(Солом'яний бичок).

Логопед: Діти, як ви вважаєте, про що ми сьогодні поговоримо?

Діти: Ми поговоримо про казки.

Логопед: Правильно! Ми сьогодні вирушимо в подорож українськими народними казками.

Логопед: - А які казки вам читали ваші батьки, бабусі, дідусі та ваші вихователі? Згадайте та назвіть свою улюблену казку. (Пауза 1 хв). Далі логопед записує на дошці центральне слово (казки) і пропонує дітям назвати казки які вони знаєть *(метод «Грунування»)*.

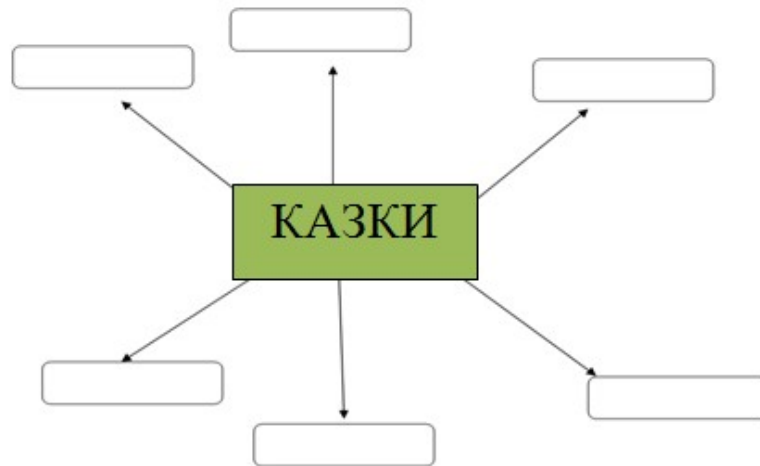
Логопед у пусті комірці разом з дітьми за допомогою магнітів прикріплюють картинки названих казок.

Діти: Моя улюблена казка «Колобок», «Рукавичка» та ін.

Логопед: Молодці! Скільки добрих казок ви знаєте!

Логопед: Зараз відгадайте з яких казок ці слова? Я почну, а ви далі продовжите:

- Я від бабусі пішов, ... (слайд 1)
- Просили вовк, ведмідь, дикий кабан, і я прошу, щоб ти прийшла зі своїм паном ... (слайд 2)

- Покликав дід бабку, ... (слайд 3)
- Мишка-шкряботушка, жабка-скрекотушка, зайчик-побігайчик... (слайд 4)

Логопед: Як ви вважаєте, хто придумав українські народні казки? (український народ, тому вони називаються українські народні казки).

II. Основна частина

1. Артикуляційна гімнастика

Логопед: Зараз ми з вами розповімо та покажемо казку про Язичок. Жив був Веселий Язичок. Він любив грати, мандрувати. Захотілося йому погратись. Відчинив він спершу одні дверцята будиночка (губи, потім другі дверцята (зуби). Виглянув він з будиночка, побачив сонечко і вирішив погрітись, позагорати (вправа «Лопаточка»). Позагорав і знову сховався в будиночок. Знову виглянув з будиночка Язичок, подивився ліворуч, потім

праворуч, сподобалося йому дивитися на всі боки і захитався він, з боку на бік як годинник (вправа «Часики»), потім вирішив похитатися на гойдалці: вгору-вниз (вправа «Гойдалка»), вирішив попиту чай з гарної чашечки (вправа «Чашечка») зі смачним варенням із полуниці (вправа «Смачне варення»). Поїв і вирішив покататися на конячці (вправа «Конячка»).

3. Розвиток дрібної моторики рук

Логопед: Зберіть картинки, які розсипалися, переплуталися та вгадайте назву казки. (Діти збирають картинки). Як називається ця казка?

4. Розвиток словникового запасу

Діти: Це казка називається «Рукавичка».

Логопед: Давайте пригадаємо, хто ж перший рукавичку знайшов та там оселився, а хто наступний? (Діти перераховують усіх звірів по порядку).

Далі логопед допомагає дітям створити **кросенс** до казки «Рукавичка». За допомогою кросенса діти послідовно у пусті пронумеровані комірки розкладають картинки з правильною послідовністю казки.

Далі для розвитку зв'язного мовлення діти по черзі відповідають на питання логопеда.

Логопед: Розкажіть про мишку, яка вона?

Діти: Мишка маленька, сіра, з довгим хвостом, маленькими оченятами.

Логопед: Що вона вміє робити?

Діти: Мишка пищить, шарудить, гризе, біжить.

Логопед: Розкажіть, яка жаба? Що вона вміє робити?

Діти: Жаба зелена, великим ротом. Вона квакає, стрибає.

Логопед: Який заєць? Що він вміє робити?

Діти: Заєць білий, може бути сірим, з довгими вухами, коротким хвостиком, боягузливий. Він стрибає, бігає, гризе морквину.

Логопед: А який вовк? Що він уміє робити?

Діти: Вовк сірий, зубастий, сердитий, голодний, схожий на собаку.

Логопед: Розкажіть про лисичку. Яка вона? Що вміє робити лисичка?

Діти: Лисичка руда, хитра, з великим пухнастим хвостом. Вона крадеться, полює.

Логопед: Розкажіть про кабана, який він? Що він уміє робити?

Діти: Кабан великий, має клики. Може рити землю.

Логопед: Розкажіть про ведмедя який він? Що він уміє робити?

Діти: Ведмідь великий, кудлатий, клишоногий, сердитий. Він любить їсти мед.

Логопед: Хто знайшов загублену рукавичку?

Діти: Собака.

Логопед: Правильно. А тепер скажіть, мишка де живе? Де мешкає жаба? Де живе вовк? Де живе лисиця? Де живе заєць? Де мешкає ведмідь та кабан?

Діти: Мишка живе в нірці, жаба живе в болоті, вовк живе в лігві, лисиця і заєць живуть у нірці, ведмідь спить у барлозі, кабан у лісі.

4. Підсумок:

Логопед: Молодці, діти! Якою країною ми з вами подорожували? Вам сподобалося мандрувати країною Казок? Які казки згадали?

5. Домашнє завдання

Логопед: Сьогодні ввечері прийдіть додому, намалуйте свою улюблену казку.

Тема «Професії. Підбір узагальнюючих слів до групи предметів, об'єднаних за родовими (видовими) ознаками.»

Мета:

Освітня:

- вчити дітей розуміти необхідність усіх професій;
- розширювати та уточнювати уявлення дітей про професії;

Розвиваюча:

- розвивати у дітей слухову увагу;
- розвивати вміння відгадувати загадки;
- розвивати зв'язне мовлення, мислення, пам'ять, увагу, дрібну моторику.

Виховна:

- виховувати інтерес до майбутньої професії та повагу до людей різних професій.

Завдання

- активізація та збагачення номінативного та предикативного словників з лексичної теми.
- вчити дітей складати описові розповіді людей різних професій, використовуючи метод «Шести капелюхів мислення» Едварда де Боно;
- продовжувати вивчати складання та вживання у мові складнопідрядні речення; вивчати зв'язності, розгорнутості, безперервності висловлювання.

Обладнання: демонстраційні картинки із зображенням людей різних професій; капелюхи.

Методи та прийоми: метод «Шести капелюхів мислення» Едварда де Боно, мікрофон.

Хід заняття

I. Організаційний момент.

1. Логопед пропонує гру «Відгадай загадки, назви професії».

У міру відгадування на дошку розміщуються картинки із зображенням людей різних професій.

1. Хто продасть вам сукню, куртку та улюблені продукти?
(Продавець)
2. Хто вилікує від усіх хвороб і знає, що кому корисніше? (Доктор)
3. Хто на пожежі виїжджає, вогонь заливає, людей рятує? (Пожежний)
4. Хто керує машиною, вантажі до місця доставляє? (Шофер)
5. Хто дружний з феном і гребінцем, і робить модні зачіски?
(Перукар)
6. Хто готує нам обіди: суп, котлети, вінегрети? (Кухар)
7. Хто збудує нам квартири, школи, садки, магазини? (Будівельник)
8. Хто спокій наш охороняє, порушників упіймає? (Міліціонер)
9. Хто вас навчить рахувати та читати, багато знати та красиво писати? (Вчитель)

2. Повідомлення теми заняття.

Логопед: Діти, сьогодні ми з вами поїдемо в подорож «У світ професій». А на чому ми з вами подорожуватимемо, ви дізнаєтесь, якщо відгадаєте загадку.

Від села і до села,
Де дорога пролягла,
Перевозить дім людей –
І дорослих, і дітей.
(Автобус)

Логопед: Правильно! Ми поїдемо з вами автобусом. (зображають рухи за кермом)

3. Перша зупинка

Логопед: Діти, ось ми й приїхали до міста професій. І перший майстер, до якого ми з вами поїдемо в гості — це лікар. (Виставляє картинку на дошці).

– Як інакше можна назвати лікаря?

– Що робить лікар?

– Де працює лікар?

4. Артикуляційна гімнастика.

Логопед: Уявімо, що ми зараз у кабінеті у лікаря. Лікар вам радить взимку їсти більше вітамінів (дітям роздають картинки фруктів на овочів). Логопед розказує про їх користь.

Далі діти по черзі виконують артикуляційні вправи («Посмішка», «Трубочка», «Часики», «Гойдалка»)

5. Дихальна гімнастика.

Логопед: А тепер лікар послухає наш подих. Вдих носиком, а видих ротом (вправа виконується 3 рази).

– Молодці. Правильно усі виконали. Наша подорож по місту професій продовжується.

6. Пальчикова гімнастика

Логопед: Діти, давайте допоможемо нашому лікарю, постукати молоточком по колінкам. Уявимо, що наші кулачки це молоточки.

7. Друга зупинка «Що я знаю про ці професії?». Для виконання цього завдання був використаний *метод «Шести капелюхів мислення» Едварда де Бона.*

Логопед: Для початку я попрошу вас сісти окремо. Кожна дитина вибирає собі один капелюх (за жеребом). Логопед відповідний малюнок капелюха ложить на стіл кожній дитині.

– Синій капелюх: відповідає за управління самим процесом вирішення завдання. Цей капелюх, якщо ви не проти, залишу я собі.

– Отже, всі готові? Всі налаштувалися? Тоді приступаємо до роботи.

В зворотній стороні капелюха приклеєна картинка людини певної професії. Дитина має розказати все що він знаю про людину цієї професії.

Логопед дає дітям 5 хв. на підготовку і потім по черзі виступає кожна дитина, а педагог керує процесом, ставить питання та допомагає дитині при такій необхідності:

- **Білий капелюх** – вчитель;
- **Жовтий капелюх** – кухар;
- **Чорний капелюх** – пожежний;
- **Червоний капелюх** – будівельник;
- **Зелений капелюх** – художник;
- **Синій капелюх** – експерт (логопед).

Логопед: Ви великі молодці! Вам сподобався такий незвичайне заняття у світ професій?

8. Підбиття підсумків

Метод «Мікрофон». Логопед дає по черзі кожній дитині мікрофон. Вони мають відповісти на питання: Ким я хочу стати?